

Angst en Democratie;

Het wederzijds wantrouwen
tussen burger en staat

Naam:

Jeske Weerheijm

[#3466442]

Vak:

Onderzoeksseminar III:

Criminal Minds

Begeleider:

Willemijn Ruberg

Aantal woorden:

13.344

Inhoudsopgave	
Inleiding	4
Dystopische literatuur	6
Hoofdstuk 1; Theoretisch raamwerk	9
Private Sfeer en Publieke Sfeer	9
Het Eigen Huis	11
Privacy	11
Surveillance en Sociale Controle	13
Hoofdstuk 2; Methodologie	16
Democratie	16
Vertrouwen	16
Technologie	17
De grens	17
Hoofdstuk 3; Dystopie – cartografie van de angst	18
Nineteen Eighty-Four	18
Neuromancer	20
Minority Report	22
TED-Talks en TV debat	23
Hoofdstuk 4; Grensconflicten	26
Moderne staat	26
Panopticum	26
Strafrecht	28
Nieuwe technologieën	29
Wetgeving	33
Hoofdstuk 5; Conclusie en Discussie	36
Onderzoeksvraag	36
Democratie	36
Technologie	37
Vertrouwen	37
Discussie	38
Bronselectie	38
Methode	38
Literatuur	40
Primair	40
Secundair	40

Inleiding

Op 11 november 1755 schrijft Benjamin Franklin (1706-1790) voor de *Pennsylvania Assembly* dat *'those who would give up essential liberty, to purchase a little temporary safety, deserve neither liberty nor safety'*.¹ In juni 2013, na het uitlekken van een groot surveillance schandaal, zegt president Barack Obama hierover: *'it's important to recognize that you can't have 100% security and also then have 100% privacy and zero inconvenience'*.² Surveillance en sociale controle spelen duidelijk al lang een belangrijke rol in de publieke discussie en er is dan ook al heel veel over geschreven. Er is een verschil tussen de wijze waarop een individu zijn privacy (c.q. de privésfeer die als separaat van de publieke sfeer gezien wordt en beschermd wordt) afbakt en de wijze waarop de publieke sfeer de privacy van het individu afbakt; de grens tussen publiek en privaat ligt ergens anders dan waar mensen hem graag zouden zien.³ Dit onderzoek zal zich focussen op de angst voor het steeds verder inkrimpen van de private sfeer, het alsmaar verschuiven van de grens tussen publiek en privaat. In dit onderzoek worden wetenschappelijk onderzoek en filosofische teksten betreffende privacy en sociale controle gekoppeld aan dystopische literatuur.

Dystopische literatuur is simpel gezegd het tegenovergestelde van utopische literatuur.⁴ In plaats van een ideaalbeeld wordt er een angstbeeld of negatief beeld geschetst voor de lezer. De onderzoeksvraag die hierbij gehanteerd wordt is: In welke mate correspondeert de angst voor het hebben van geen privacy in de moderne, westerse samenleving – zoals deze naar voren komt in onder andere dystopische literatuur – met concrete verschuivingen van de grens tussen de publieke en de privé-sfeer? Om deze vraag te kunnen beantwoorden wordt een aantal deelvragen behandeld. Hierbij wordt onder andere gekeken naar wat privacy nu precies is en waarom mensen het belangrijk vinden een bepaalde mate van privacy te hebben. Vervolgens wordt bekeken welke thema's auteurs van dystopische literatuur aanhalen en waarom.

De inspiratie voor dit onderzoek komt uit het heden; de recente openbaringen van Edward Snowden over de mate van surveillance door de (Amerikaanse) staat hebben voor ontzettend veel onrust en discussie gezorgd.⁵ Waar zijn mensen nu eigenlijk zo bang voor als zij (krampachtig) hun privacy

---

¹ B. Franklin, 'Reply to the Governor', *Votes and Proceedings of the House of Representatives, 1755-1756* (Philadelphia 1756) 19-21.

² D. Jackson, 'Obama defends surveillance programs', *USA Today* (7 juni 2013) <http://www.usatoday.com/story/news/politics/2013/06/07/obama-clapper-national-security-agency-leaks/2400405/> (geraadpleegd op 28 november 2013).

³ D. Lyon, 'Surveillance studies: Understanding visibility, mobility and the phenetic fix', *Surveillance & Society* 1:1 (2002) 2 ; G. T. Marx, *Undercover: Surveillance in America* (Berkeley 1988) 3-4.

⁴ D. Fokkema, *Perfect Worlds. Utopian Fiction in China and the West* (Amsterdam 2011) 20.

⁵ M. Hypponen, 'How the NSA betrayed the world's trust – time to act', *TEDX* (oktober 2013). ; Intelligence Squared, *Calm Down Dears: State Snooping is a Price Worth Paying for Our Security* (26 september 2013)

proberen te beschermen? Dat privacy belangrijk is voor mensen spreekt wel uit het feit dat het recht op privacy in de Internationale Rechten van de Mens staat (artikel 8).⁶ De NSA (National Security Agency) in Amerika blijkt wijdverbreide netwerken te onderhouden waarmee zij enorme hoeveelheden data kan controleren; mensen voelen zich aangetast in hun privacy.⁷ Deze reactie van mensen is al vaker in de geschiedenis gezien. Literatuurwetenschapper Douwe Fokkema schrijft over de verhouding tussen sociale controle en privacy; *'The closer we are to the practice of political structuralization, the greater the chance that we will see an increase of dystopian writing that aims to expose the adverse results of any good intention'*.⁸ Hij beschrijft verderop dat mensen bij meer sociale controle door de staat vaak juist op zoek gaan naar hun individuele vrijheid.⁹ Bijvoorbeeld bij de oprichting van een nationaal politiecorps kregen mensen ook het gevoel dat zij individuele vrijheden zouden kwijtraken.¹⁰

David Lyon, tevens socioloog, beargumenteert dat surveillance (c.q. het ontnemen van een deel van de privacy van mensen) een belangrijk en noodzakelijk onderdeel is van de hedendaagse maatschappij.¹¹ Echter, hij laat ook zien dat surveillance van de staat steeds meer de wens van privacy bij haar burgers stimuleert. Hier is een ingewikkelde verhouding te zien; meer surveillance betekent dat mensen meer privacy willen en als mensen meer privacy willen komt er meer surveillance om ze in de gaten te kunnen houden.¹² Lyon waarschuwt voor mogelijke ontwikkelingen die surveillance (technologie) in zich heeft. Hij stelt dat surveillance gebruikt kan worden om mensen te categoriseren; er worden categorieën opgesteld die van meer of minder belang zijn om in de gaten te houden. Dit classificeren, gecombineerd met het voorkomen van misdaad kan ernstige gevolgen hebben.¹³ Dit onderzoek zal onder andere proberen duidelijkheid te scheppen over het inkrimpen van de privé-sfeer door de sociale controle van de staat. Deze duidelijkheid kan bijdragen aan het begrijpen van de angst van mensen. Volgens velen bestaat er een kloof tussen de werkelijkheid en de angst; als deze kloof verkleind kan worden, als mensen weer het gevoel krijgen

---

<http://www.intelligencesquared.com/events/state-snooping-is-a-price-worth-paying-for-security/>; A. Acquisti, 'The battle between public and private', *TEDGlobal* (juni 2013).

⁶ L. Hempel, E. Töpfer, 'On the Threshold to Urban Panopticum. Objectives and Results of the "Urbaneye" Project on the employment of CCTV in Europe. *ZTG-Themenschwerpunkt: Lebensqualität durch soziotechnische Systeme* 6:3 (2003) 11.

⁷ S. Derix, H. Modderkolk, F. Boon, 'De hackers van de NSA dringen overall binnen', *NRC-Handelsblad*, (23-11-2013) 12-17.

⁸ Fokkema, *Perfect Worlds*, 21.

⁹ Ibidem, 27.

¹⁰ Marx, *Undercover*, 18-21. ; H. Schnitzler, 'Angstpolitiek en de burger als angsthaas', *Crimelink* 4:2 (2011) 26.

¹¹ Lyon, 'Surveillance studies', 4.

¹² Ibidem, 2.

¹³ M. Foucault, 'About the concept of the "dangerous individual" in 19th-century legal psychiatry', *International Journal of Law and Psychiatry* 1:1 (1978) 17-18 ; Hempel, Töpfer, 'On the Threshold to Urban Panopticum', 6 & 18 ; Marx, *Undercover*, 101.

dat zij iets te zeggen hebben over wat hun democratisch gekozen overheid doet, dan kan een gevoel van onveiligheid bestreden worden om zo meer vertrouwen te kweken in de samenleving.

Om een eerste stap te zetten richting het kweken van vertrouwen moet eerst een helder raamwerk opgezet worden van thema's aan de hand waarvan historische en actuele kwesties onderzocht kunnen worden, dit zal gebeuren in het tweede hoofdstuk van het onderzoek. Deze zullen allemaal draaien om de spanning tussen enerzijds sociale controle en anderzijds privacy en individuele vrijheid van burgers. De dystopische literatuur die gebruikt zal worden als primaire bron voor het vinden van thema's binnen de angst voor het hebben van geen privacy zal bestaan uit twee boeken en een kort verhaal. De twee boeken die worden beschreven zijn *Nineteen Eighty-Four* (1948/1949) van George Orwell en *Neuromancer* (1984) van William Gibson. Het korte verhaal is *The Minority Report* (1956) van Philip K. Dick. Al deze literatuur maakt een voorspelling voor een nabije toekomst en is geschreven in de vorige eeuw. Het is dus interessant aan de hand van deze verhalen te kijken in hoeverre het voorstellingsvermogen of de waarschuwingen van deze auteurs waarheid zijn geworden. Zoals gezegd zal dit gebeuren door middel van het identificeren van belangrijke thema's en specifieke angsten.

Dystopische literatuur

In dit onderzoek worden de eerder genoemde dystopische publicaties gebruikt om een beeld te krijgen van de angst van mensen voor het hebben van geen privacy. Wat vrezen zij nu eigenlijk als zij roepen dat zij meer privacy willen? Al snel komen hier ideeën over totalitaire regimes naar boven, maar misschien zit er meer achter dan alleen dit historische voorbeeld. Zizi Papacharissi stelt dat: *'discourses about how a newer communication medium will affect our conventions of democratic governance are framed within utopian and dystopian polarities that represent hopes and fears projected onto these newer technologies'*.¹⁴ Zij geeft hier duidelijk het verband tussen een dystopie en het gevoel van angst weer. Dit is belangrijk om te kunnen verantwoorden waarom literatuur gebruikt kan worden om een reële angst te kunnen duiden. Mensen passen nieuwe gegevens in hun 'individuele ethische hiërarchie' door extremen van hoop of angst erop toe te passen. Zo hebben zij een gevoel van macht en zo passen zij het nieuwe gegeven direct in een bepaald discours; positief of negatief.¹⁵

Het dystopische genre in de literatuur is volgens socioloog Krishan Kumar een genre waarin auteurs waarschuwen en voorspellen voor de toekomst.¹⁶ Hij stelt dat *'unlike utopia, which was only*

---

¹⁴ Papacharissi, *A Private Sphere*, 3.

¹⁵ Ibidem, 9 ; Fokkema, *Perfect Worlds*, 30.

¹⁶ K. Kumar, *Utopia and Anti-Utopia in Modern Times* (Oxford/New York 1987) 295.

too acutely aware of how much still needed to be done, the anti-utopia [dystopie red.] was often no more than a thinly disguised portrait of the contemporary world, seen as already more than halfway on the road to damnation'.¹⁷ Een heel belangrijk punt hierbij is het aspect van waarschuwen dat hij ziet in het genre. Het boek is zo een oproep tot actie, een alarmbelletje dat bij de mensen af moet gaan waardoor zij nu nog het roer om kunnen gooien. Hij laat echter ook zien dat sommige dystopische romans – in de optiek van veel mensen – al waarheid zijn geworden op bepaalde gebieden.¹⁸ Hij hecht dus een sterke voorspellende waarde aan de dystopische roman. In dit onderzoek wordt gekeken naar overeenkomst tussen de dystopische literatuur en de werkelijkheid; Kumar heeft vergelijkbaar onderzoek gedaan in zijn boek *Utopia and Anti-Utopia in Modern Times*.

Een utopie of dystopie kan alleen door de lezer zelf zo gedefinieerd worden; de interpretatie van de lezer van de tekst als een droombeeld of als een nachtmerrie is bepalend.¹⁹ Fokkema laat bijvoorbeeld zien dat het boek *A Modern Utopia* (1905) van H. G. Wells als utopisch werd ervaren toen het uitkwam. Voor hedendaagse lezers laat het feit dat iedereen op ieder moment geïndexeerd en geregistreerd werd een sterk dystopisch smaakje achter.²⁰ Met nieuwe surveillancetechnieken zoals die nu beschikbaar zijn, zoals het in de gaten houden van het dataverkeer, maar bijvoorbeeld ook GPS en satelliet informatie, voelen mensen zich steeds meer bekeken.²¹ Dit indexeren en registreren lijkt hier sterk op. Het gebruiken van dystopische literatuur stelt de onderzoeker in staat de angst van mensen te grijpen en zichtbaar te maken. Pas als de angst goed te zien is kan bekeken worden waarom het verschuiven van de grens tussen publiek en privé zoveel weerstand oproept.

Verder worden als primaire bronnen een aantal TED-Talks gebruikt; dit zijn filmpjes van maximaal achttien minuten waarin experts door middel van een bondig betoog duidelijk maken wat zij vinden van een bepaald onderwerp, binnen of buiten hun eigen vakgebied. Deze TED-Talks, evenals een televisie-uitzending van een debat over het NSA-schandaal van 26 september jl., kunnen duidelijk de angsten die mensen hebben verwoorden. Ook hieruit zal dus een aantal thema's gehaald worden.

Aan de hand van de gevonden kernbegrippen in het eerste deel zal in de rest van het onderzoek gekeken worden naar historische en actuele kwesties. De vorming van de moderne staat wordt besproken en de reden waarom deze zo afhankelijk is van informatie verzamelen en het controleren van haar burgers. Daarna wordt specifiek het strafrecht bekeken; van wat voor technologie kan het strafrecht gebruik maken om burgers te controleren en hoe speelt wetgeving daar op in? Marx stelt

---

¹⁷ Kumar, *Utopia and Anti-Utopia*, 110.

¹⁸ Ibidem, 417.

¹⁹ Ibidem, 20 & 403.

²⁰ Ibidem, 294.

²¹ Marx, *Undercover*, 217-219.

dat technologie de macht van de staat over haar burgers vergroot heeft.²² Toch is de technologie niet deterministisch en verplicht die ons dus niet tot eventueel misbruik. Dat mensen hier toch bang voor zijn zal in dit deel naar voren komen en zal verder worden toegelicht.

Er zullen conclusies worden getrokken over wat mensen eng vinden met betrekking tot hun privacy en hoeveel privacy mensen in de moderne samenleving willen hebben. De moderne staat haalt haar fundament onder andere uit de controle over haar burgers en de burgers verzetten zich hier constant tegen.²³ Toch lijkt de controle van de staat toe te nemen.

---

²² Marx, *Undercover*, 3.

²³ M. Lyons, *Napoleon Bonaparte and the Legacy of the French Revolution* (New York 1994) 50.

Hoofdstuk 1; Theoretisch raamwerk

Om goed duidelijk te kunnen maken wat voor spanning er kan ontstaan rondom privacy en de verhouding tussen de publieke en de privé-sfeer, moet er eerst aan een aantal sleutelbegrippen invulling worden gegeven. In dit hoofdstuk zullen het begrip privacy en het begrip privé-sfeer onderzocht worden. Beide begrippen zullen in verband worden gebracht met sociale controle en surveillance

Private Sfeer en Publieke Sfeer

Tijdens het tweede deel van de 18e eeuw, onder andere de periode van de Franse Revolutie en later ook de Napoleontische overheersing, werden in veel landen in Europa grondwetten opgesteld volgens de richtlijnen van het humanisme, de Verlichting en het liberalisme.²⁴ In deze grondwetten werd het bestaan van de privaat-publieke sfeer vastgelegd en zo geïnstitutionaliseerd. Door het afbakenen van de verschillende sferen konden er rechten en plichten aan de sferen worden toebedeeld. Niet alleen de verschillende sferen, maar ook individuen kregen rechten en plichten.²⁵ De autonomie van het individu werd in deze wetten dus sterk benadrukt.

Met de industriële revolutie in de 19e eeuw werd de productiecapaciteit weggehaald van het huishouden en verplaatste zich naar de fabrieken waar mensen onder één dak werkten.²⁶ Dit zorgde tevens voor een trek naar de steden. Zoveel mensen bij elkaar op een relatief klein oppervlak deed angsten voor criminaliteit, hygiëne-problemen en opstanden bij overheden de kop opsteken. Hierdoor werd de mate van surveillance meer opgevoerd.

Omdat de productie niet meer aan huis plaatsvond werd de fysieke ruimte van het huis van het gezin steeds meer gelijk gezien aan de private sfeer.²⁷ De werkomgeving werd zo steeds meer onderdeel van de privaat-publieke sfeer en zoals aangegeven ook steeds meer onderhevig aan controle en disciplineren. Veel burgers raakten hun autonomie kwijt als het ging om hun economische omstandigheden; zij konden niet zelf bepalen wanneer zij werkten, hoeveel zij verdienden en konden maar weinig keuzes maken over het soort werk dat zij zouden verrichten. Volgens Karl Marx zorgde dit voor vervreemding onder de arbeiders; zij kregen het gevoel dat zij hun leven niet meer in eigen handen hadden.²⁸

---

²⁴ M. Foucault, *Discipline and punish. The birth of the prison* (New York 1995/1977) 7.

²⁵ Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, 83-84.

²⁶ Lyon, *Surveillance Society*, 17 & 51-53.

²⁷ Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, 152.

²⁸ G. Novack, 'Marxisme en Vervreemding' (geraadpleegd 12-12-2013)

<http://www.socialisme.be/marxisme/1967vervreemding.html>, Hoofdstuk 15 uit *Understanding History* van G. Novack.

Socioloog en filosoof Jürgen Habermas schreef over het ontstaan van de publieke sfeer. Deze publieke sfeer bestaat volgens hem in het feit dat er een kritische sfeer ontstaat die de autoriteiten niet zomaar meer haar gang laten gaan.²⁹ Hij legt deze ontwikkeling in de achttiende eeuw maar laat zien dat er veel eerder onder de mensen al ideeën waren over welke zaken ‘publiek’ waren en welke niet.³⁰ De publieke sfeer ontstond volgens Habermas vooral binnen de burgerlijke stand, de bourgeoisie. Mensen waren het niet eens met de mate waarin de overheid zich met de private sfeer bemoeide en begonnen een kritisch geluid over te brengen via bijvoorbeeld de media. Media zoals de kranten begonnen in de 17^e en 18^e eeuw op te komen en er werd al snel erkend wat voor macht dit soort middelen konden uitoefenen.³¹

De verdeling zoals Habermas die in de burgerlijke samenleving van de 18^e eeuw maakte ziet er als volgt uit. De private sfeer bestaat uit twee onderdelen, zijnde de private-private sfeer en de privaat-publieke sfeer. De publieke sfeer is die van de autoriteiten, zijnde de staat, de politie en het koninklijke hof. In het volgende schema is deze onderverdeling nog iets inzichtelijker gemaakt.

Private sfeer		Publieke sfeer (autoriteiten)
<i>Privaat-privaat</i>	<i>Privaat-publiek</i>	
Burgerlijke samenleving	Politieke wereld	De staat
De ruimte van het gezin	De media	Politie
	De openbare plaatsen in het dorp	Het koninklijke hof

Tabel 1. De verdeling tussen publiek en privaat zoals Habermas die maakt³²

Burgers hadden geen verantwoordelijke functie binnen de staat en werden zo dus als ‘privaat’ gedefinieerd. De autoriteiten stelden lange tijd dat de private persoon geen reden had zich te mengen in zaken van de staat. Om dit toch te kunnen doen zochten de burgers de privaat-publieke sfeer op; zij gingen in de politiek, publiceerden hun meningen in een krant of tijdschrift of gingen naar een publieke gelegenheid zoals een koffiehuis om met anderen een rationale discussie aan te gaan. Zo kregen de burgers zeggenschap over zichzelf.

De ‘burgerlijke samenleving’ zoals die in tabel 1 staat, bestaat uit de economische transacties tussen burgers. Hier betrof het dus niet belasting betalingen maar juist handel en arbeidstransacties tussen burgers. Mensen werkten in deze tijd nog veelal vanuit een werkplaats die verbonden was

²⁹ J. Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere. An Inquiry into a Category of Bourgeois Society* (Cambridge 1991) 23-24.

³⁰ Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, 3-4.

³¹ Ibidem, 22.

³² Ibidem, 30.

aan het woonhuis en hun status als burger was vaak afhankelijk van hun status als grondbezitter of zakenman. De 'politieke wereld' van de privaat-publieke sfeer bevond zich aan het begin van de 18^e eeuw nog regelmatig in de huizen van burgers. Dit zorgde ervoor dat de grens tussen publiek en privaat dwars door het huis van het gezin kon lopen.³³ Habermas laat ons dus zien dat er een constant besef van wat privaat was aanwezig was; dat waar de publieke sfeer zich niet mee te bemoeien had.

Het Eigen Huis

Zoals te zien in het voorgaande stuk wordt de private sfeer eigenlijk het beste omschreven door de publieke sfeer te definiëren en dan alles wat niet publiek is als privé te duiden. Het gaat hier dus juist om de formele grens tussen privaat en publiek welke ook in dit onderzoek centraal staat. Volgens communicatiedeskundige Zizi Papacharissi wordt de private sfeer gekarakteriseerd door (a) het verborgene in plaats van het zichtbare en (b) het individuele in plaats van het collectieve.³⁴ Steven Nock nuanceert haar definitie enigszins door te stellen dat er een verschil is tussen het verborgene en het private; hij formuleert het zo dat het private legaal onzichtbaar is voor de overheid en dat het verborgene illegaal onzichtbaar is.³⁵ In zijn optiek is er dus nog een onderscheid te maken tussen verschillende activiteiten die 'achter gesloten deuren' plaatsvinden. Hij associeert het verborgene met het criminele. Nock is hierin echter een uitzondering; de meeste mensen beschouwen alles 'achter gesloten deuren' nog steeds als de private sfeer – als datgene waar de overheid zich niet mee te bemoeien heeft en niets van te horen krijgt.

Privacy

Zoals te zien was bij o.a. de beschrijving van Habermas werd het huis van het gezin in de 19^e en 20^e eeuw gezien als de belichaming van de private sfeer. Privacy-wetgeving die rond 1890 werd opgesteld, formuleerde het zo dat men daar het recht had 'met rust gelaten te worden'.³⁶ Dit is vergelijkbaar met de wetgeving zoals die eerder in dit hoofdstuk werd aangehaald; het eigen huis diende onschendbaar te zijn. Lyon stelt echter dat een fysieke ruimte, afgesloten van de buitenwereld, sinds de tweede helft van de 20^e eeuw eigenlijk al niet meer mogelijk is.³⁷ Ook Habermas laat zien: *'The loss of the private sphere and of ensured access to the public sphere is characteristic of today's urban mode of dwelling and living, whether technological and economic developments have quietly adapted the old forms of urban dwelling to new functions or new*

---

³³ Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, 46-49.

³⁴ Z. Papacharissi, *A Private Sphere: Democracy in a Digital Age* (Cambridge 2010), 27.

³⁵ Nock, *The Costs of Privacy*, 130.

³⁶ Papacharissi, *A Private Sphere*, 43.

³⁷ Lyon, *Surveillance Society*, 27 ; D. Lyon, 'Surveillance studies. Understanding visibility, mobility and the phenetic fix', *Surveillance & Society* 1:1 (2002) 3.

suburban settlement forms have been developed on the basis of these experiences'.³⁸ Socioloog Steven Nock beschrijft dit proces als het steeds meer ontstaan van een *society of strangers*, ook Lyon maakt gebruik van dit begrip.³⁹ Nock beargumenteert dat men nu veel meer privacy heeft dan vroeger. Hij definieert privacy als *'the legitimate denial of access to, or scrutiny of, one's behaviors'*.⁴⁰ In een *society of strangers* zijn er bepaalde zaken nodig om mensen te kunnen vertrouwen ook al ken je ze verder niet. Vertrouwen is namelijk het allerbelangrijkste voor het functioneren van een samenleving.⁴¹ Hier komt surveillance in het spel.

Als je aan iemand vraagt het begrip privacy te definiëren zal deze persoon hier waarschijnlijk even over na moeten denken. Toch riep iedereen eerder dit jaar om het hardst dat hun privacy geschonden werd; toen Edward Snowden de afluister- en surveillanceactiviteiten van de NSA onthulde ontstond er een storm aan kritiek dat hier mensenrechten geschonden werden. Lyon stelt: *'claims made for privacy are embraced by people who feel instinctively that something is wrong'*.⁴² Privacy lijkt meer een instinct, een onderbuikgevoel, dan een definieerbaar concept. Het begrip privacy is afhankelijk van cultuur en de periode die wordt onderzocht en valt dus eigenlijk niet echt eenduidig te definiëren.⁴³ Aan de hand van het feit dat er talloze wetten zijn betreffende privacy valt er te concluderen dat men er vanuit gaat dat er wel een consensus heerst over wat privacy is. Zo is er bijvoorbeeld Artikel 8 van het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens.⁴⁴ In internationale wetgeving wordt ook benadrukt dat ieder mens het recht heeft informatie over zichzelf te beheren. Ieder persoon moet dus op de hoogte gesteld worden (mocht die persoon dat willen) van wat er gebeurt met die informatie en wie daar toegang toe heeft.⁴⁵ Volgens Papacharissi is de toevoeging van 'mocht die persoon dat willen' tekenend voor het privacybeleid van het begin van de 21^e eeuw.⁴⁶ Zij laat zien dat in een kapitalistisch georiënteerde, digitale wereld mensen zelf geacht worden hun

---

³⁸ Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, 157.

³⁹ S. Nock, *The Costs of Privacy. Surveillance and Reputation in America*. (New York 1993) 3.

⁴⁰ Nock, *The Costs of Privacy*, vii.

⁴¹ *Ibidem*, 1 & 130 ; Lyon, *Surveillance Society*, 8 & 142 ; J. Bourke, *Fear. A cultural history*. (Londen 2005) 165 & 293 ; Marx, *Undercover*, 151.

⁴² Lyon, *Surveillance Society*, 150.

⁴³ Papacharissi, *A Private Sphere*, 25 ; Lyon, *Surveillance Society*, 7 & 138 ; Solove, D.J., *'I've got nothing to hide' and other privacy misunderstandings*, *San Diego Law Review* 44 (2007) 752-753 ; Marx, *Undercover*, 224.

⁴⁴ Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden (geraadpleegd 15-12-2013)

<http://www.uu.nl/faculty/leg/NL/organisatie/departementen/departementrechtsgeleerdheid/organisatie/onderdelen/studieeninformatiecentrummensenrechten/documentatie/instrumenten/Documents/EVRM.pdf>

Dit verdrag is opgesteld in 1950 en heeft daarna enkele toevoegingen gekregen.

⁴⁵ H.J. Steiner, P. Alston, R. Goodman, *International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals text and materials* (Oxford 2008) 880.

⁴⁶ Papacharissi, *A Private Sphere*, 44-47.

privacy te beschermen. Er zijn geen overkoepelende organen die privacyovertredingen bestraffen en Lyon benadrukt hier dan ook het belang van maatschappelijke initiatieven.⁴⁷

Privacy lijkt dus in plaats van het beschermen van een fysieke ruimte zoals het woonhuis tegenwoordig meer te draaien om het beschermen van persoonlijke informatie. Eerder werd de roep om meer privacy al geduid als een onderbuikgevoel en dit is erg belangrijk voor dit onderzoek. 'Privacy answers to fears of invasion, violation and disturbance'.⁴⁸ In dit onderzoek gaat het dus niet om het definiëren van privacy en het determineren of mensen wel of niet meer of minder privacy hebben maar juist om de angst voor het verliezen van privacy. Angst correspondeert vaak niet met de realiteit maar is voor veel mensen wel een katalysator tot actie.⁴⁹ Het is dus belangrijk die angst te begrijpen; waardoor wordt die angst gestimuleerd? Historicus Joanna Bourke laat zien dat mensen zich vanaf het midden van de 20^e eeuw steeds meer bekeken voelden door een steeds minder zichtbare en steeds minder duidelijk omliggende groep mensen.⁵⁰ Dit zorgt volgens Gary Marx voor onzekerheid onder de mensen en dit vermindert op zijn beurt het vertrouwen tussen de mensen.⁵¹ Zoals al eerder aangekaart is onderling vertrouwen een van de bouwstenen van een samenleving. Hier is dus sprake van een paradox die verder onderzocht dient te worden; mensen kennen elkaar minder en dus is er meer surveillance vereist, maar door meer surveillance worden mensen onzekerder en vertrouwen ze elkaar minder waardoor er meer privacy gevraagd wordt.⁵²

Surveillance en Sociale Controle

De context voor surveillance en sociale controle is inmiddels al een aantal keer in dit onderzoek naar voren gekomen. Sociale controle is een collectieve methode om af te dwingen dat mensen zich aan de regels houden en niet afwijken van de norm.⁵³ Deze functie werd lange tijd vervuld door de familie en de directe omgeving zoals bijvoorbeeld het dorp of de geloofsgemeenschap.⁵⁴ De negatieve connotatie die mensen met sociale controle hebben, is pas met de ontwikkeling van het individu, als apart van de gemeenschap, echt opgekomen. Door urbanisatie en schaalvergroting binnen de steden verdween de sociale controle van de directe omgeving en ontstond er al in de 19^e eeuw een *society of strangers*. Sociale controle door de directe omgeving werd nu sociale controle

---

⁴⁷ Lyon, *Surveillance Society*, 134.

⁴⁸ Ibidem, 150.

⁴⁹ E. Posthumus, 'Bang voor Boeven', *Quest* 113 (2013) 23-27 ; Lyon, *Surveillance Societies*, 22 ; Bourke, *Fear*, 330 ; H. Schnitzler, 'Angstpolitiek en de burger als angsthaas', *Crimelink* 4:2 (2011) 26 ; Hempel, Töpfer, 'Urban Panopticum', 5-6 ; B. Schneier, 'The Security Mirage', *TEDxPSU* (oktober 2010).

⁵⁰ Bourke, *Fear*, 350.

⁵¹ Marx, *Undercover*, 225.

⁵² Lyon, *Surveillance Studies*, 2 ; Nock, *The Costs of Privacy*, viii & 130 ; Solove, 'I've got nothing to hide', 762.

⁵³ Nock, *The Costs of Privacy*, 3.

⁵⁴ Ibidem, 4 ; Marx, *Undercover*, 34 ; T. van der Meer, 'Sodomy and Its Discontents: Discourse, Desire, and the Rise of a Same-Sex Proto Something in the Early Modern Dutch Republic', *Historical Reflections/Reflexions Historiques* 33:1 (2007) 50-54.

door een overheid die veel verder van het individu af stond. Het individu verloor hierdoor een zekere controle over wie er nu eigenlijk bestuurde. De overheid was veel minder zichtbaar dan de gemeenschap. Dat terwijl voor het functioneren van een samenleving mensen elkaar moeten kunnen vertrouwen. En hoe kun je nu iemand vertrouwen die je niet kent? Hier duiden de meeste auteurs het belang en de noodzaak van surveillance aan. Door informatie over mensen te verzamelen kun je hen op een geformaliseerde wijze 'leren kennen', dit is surveillance.⁵⁵ Lyons en Lyon stellen dat de definitie van een moderne staat omvat dat er een sterk bureaucratisch apparaat is en een grote afhankelijkheid van informatie over de burgers van de staat.⁵⁶

Surveillance dient het bovengenoemd positieve nut en deze kant van surveillance dient ook niet onderschat te worden. Naast het brengen van vertrouwen is het verzamelen van informatie en het gebruiken daarvan voor allerlei andere doeleinden nuttig zoals efficiëntie en effectiviteit van de overheid in bijvoorbeeld het bestrijden van criminaliteit.⁵⁷ Er zijn al voorbeelden bekend van het inbinden van ziekteverspreiding door middel van analyse van gebruikte zoektermen op Google en van het voorkomen van zelfmoorden door het in de gaten houden van internetgeschiedenis en *social media*. Dit zijn netwerken zoals *Facebook* en *Twitter* waar mensen vaak vrijwillig veel informatie over zichzelf vrijgeven. Toch brengt surveillance bij veel mensen negatieve connotaties naar boven. Albert Meijer en David van Berlo noemen dit de tegenstelling tussen Big Brother en zijn Soft Sister.⁵⁸

Het beïnvloeden van het gedrag van burgers door de staat kan door de staat misbruikt worden.⁵⁹ Dit komt bijvoorbeeld in de dystopische roman *Nineteen Eighty-Four* van George Orwell, dat in een later hoofdstuk besproken zal worden, sterk naar voren. Veel mensen zagen het boek van Orwell als kritiek op de totalitaire regimes van het midden van de 20^e eeuw. Die regimes hebben een sterke nasmaak achtergelaten bij mensen en dit zorgt dat zij binnen de democratie de overheid aan banden willen leggen.⁶⁰ Over het eerder besproken wetsartikel 8, onderdeel 2 is bijvoorbeeld door het Europees Hof voor de Rechten van de mens gesteld dat '*there must exist particularly serious reasons before interferences in the most intimate part of an individual's private life can satisfy the requirements of this article*'.⁶¹ Deze serieuze redenen worden dan vooral betrokken op het bestrijden van misdaad en het beschermen van de nationale veiligheid. Er wordt dus eigenlijk een tegenstelling gemaakt tussen individuele rechten zoals privacy en collectieve rechten zoals veiligheid. Meerdere auteurs geven aan dat de individuele rechten het in zo'n balanceertruc meestal verliezen, dat terwijl

---

⁵⁵ Nock, *The Costs of Privacy*, 10.

⁵⁶ Lyons, *Napoleon Bonaparte and the Legacy of the French Revolution*, 295 ; Lyon, *Surveillance Society*, 149.

⁵⁷ A. Meijer, D. van Berlo, 'Big Data: Overheidsbeleid in de Gekende Samenleving', *Bestuurswetenschappen* 5-6 (2013) 169-170.

⁵⁸ Meijer, van Bierlo, 'Big Data', 163 & 172.

⁵⁹ Solove, 'I've got nothing to hide', 756 ; Meijer, van Berlo, 'Big Data', 171-173.

⁶⁰ Lyon, *Surveillance Society*, 132.

⁶¹ Steiner, Alston, Goodman, *International Human Rights in Context*, 975.

men zich eigenlijk af zou moeten vragen of de overheid wel het recht heeft elektronische communicatie van mensen te onderscheppen onder het vaandel van meer veiligheid.⁶²

Voor het expliciteren van de grens tussen publiek en privaat zal gebruik gemaakt worden van de definitie van Papacharissi; het private is het verborgene en het publieke is het zichtbare. De flexibiliteit en cultuurafhankelijkheid die werd geconstateerd is erg belangrijk hierbij en wordt dan ook toegevoegd aan deze definitie van die grens.

Voor het definiëren van de angst voor het hebben van geen privacy zijn drie kernbegrippen van belang. De eerste hiervan is 'democratie'. Sinds de ontwikkeling van het individu en ideeën over democratie is het probleem rondom privacy ontstaan. Vervolgens is 'vertrouwen' een kernbegrip. Als ideeën over democratie geaccepteerd zijn, is het belangrijk dat bevolking en overheid elkaar vertrouwen om die ideeën ook te kunnen bewerkstelligen. Bij weinig vertrouwen wordt angst groter. Als laatste kernbegrip is 'technologie' belangrijk. Technologie speelt een belangrijke rol in de ontwikkeling van mensen. Tevens zorgt technologie voor nieuwe mogelijkheden binnen surveillance en sociale controle. Gecombineerd met 'vertrouwen' kan technologie gevolgen hebben voor de gevoelde mate van democratie en daarmee ook de angst onder de bevolking. Bij technologie worden steeds de voordelen ervan afgewogen tegen de nadelen ervan. 'Democratie' en 'vertrouwen' hebben invloed op de uitkomst van deze afweging.

---

⁶² Lyon, *Surveillance Society*, 133 ; Solove, 'I've got nothing to hide', 759 ; Meijer, van Berlo, 'Big Data', 168.

Hoofdstuk 2; Methodologie

Nu het theoretisch kader voor dit onderzoek geschetst is, kan worden gekeken hoe we hierbinnen verder moeten. In hoofdstuk 3 zullen een aantal dystopische werken de revue passeren waarbij de analyse vooral gericht zal zijn op specifieke kenmerken van de samenleving die wordt beschreven. Hierbij kan gedacht worden aan kenmerken van de overheid, van het bestrijden van misdaad en van de manieren van surveillance en sociale controle die gebruikt worden.

In het voorgaande hoofdstuk zijn drie kernbegrippen geïdentificeerd die kunnen helpen met het definiëren van de angst voor het hebben van geen privacy. Deze begrippen waren 'democratie', 'vertrouwen' en 'technologie'. Deze begrippen zullen nu verder toegelicht worden en zullen dienen als het kader waarlangs de dystopische zowel als de historische bronnen geanalyseerd zullen worden.

Democratie

Binnen het kernbegrip democratie zijn een aantal aspecten van belang. Deze aspecten zijn in hoofdstuk 1 al naar voren gekomen maar zullen nu onder het kernbegrip geschaard worden. Het bestaan van het individu is het eerste aspect. De autonomie van het individu werd in de nieuwe grondwetten van de achttiende eeuw heel erg belangrijk en vormt een essentieel onderdeel van de democratie. Daar hoort direct het tweede aspect bij namelijk zeggenschap. De burger moet inspraak hebben op wat er gebeurt in de democratische staat, anders voelt de burger zich niet vertegenwoordigd. Vrijheid maar ook verantwoordelijkheid voor wat men doet horen ook bij democratie. Rechten als de vrijheid van meningsuiting en het idee dat iemand onschuldig is tot het tegendeel bewezen wordt werden in diezelfde vernieuwde wetten benadrukt.

Vertrouwen

Zoals aangegeven is het belangrijk dat zowel de bevolking als de staat de ander vertrouwt met de ideeën van de democratie. Bij wantrouwen kan de samenleving niet naar behoren functioneren. Blijkbaar is het belangrijk voor het kweken van vertrouwen om de *checks and balances* te handhaven; het scheiden der machten. Hier komen de aspecten transparantie en controle naar voren. Als burgers weten wat er gebeurt kunnen zij een weloverwogen besluit nemen en kunnen zij gemakkelijker vertrouwen op het kunnen van de staat. Eerder werd onder 'democratie' gewezen op het principe dat men onschuldig is tot het tegendeel bewezen is. Dit is een belangrijk aspect onder het kernbegrip 'vertrouwen'. De staat moet uitgaan van het goede in haar burgers want anders kan er geen vertrouwen bestaan jegens hen. Andersom moeten de burgers er vanuit kunnen gaan dat de

staat dit doet omdat zij anders de staat niet kunnen vertrouwen; wat garandeert hen dan dat hun onschuld bewezen zal worden?

Technologie

Als technologie in verband wordt gebracht met angst moet er vooral gekeken worden naar de mogelijkheden die technologie in zich heeft. Dit aspect van technologie is belangrijk omdat het invloed heeft op wat mensen van een technologie denken. Hieronder valt ook het vertrouwen dat mensen hebben in die mogelijkheden. Hoe objectief kan technologie zijn?

Vaak wordt meteen aan de mogelijkheden toegevoegd dat het belangrijk is wie de technologie in handen heeft, wie hem gebruikt. Dit is dan ook het volgende aspect dat bekeken zal worden. Als laatste aspect aan technologie is het belangrijk te benadrukken welke positieve gevolgen technologie ook vooral kan hebben. Technologie wordt vaak ontwikkeld vanuit een goede bedoeling, ook al huizen minder positieve mogelijkheden in diezelfde technologie. Een balans vinden tussen de positieve kanten en de negatieve kanten van technologie of technologische ontwikkelingen is erg belangrijk. Culturele omstandigheden zijn hierin heel erg belangrijk.

De grens

In de onderzoeksvraag van dit onderzoek wordt verwezen naar de concrete grens tussen de publieke en de private sfeer en de verschuivingen van die grens. In het eerste hoofdstuk is een historische weergave gemaakt van wat men als de private sfeer beschouwde en wat daar tegenover stond als de publieke sfeer. Hieruit bleek dat eigenlijk al sinds de negentiende eeuw het eigen huis als privé beschouwd wordt. Dit is nog steeds het geval maar naast deze fysieke private sfeer wordt in de loop van de twintigste eeuw informatie over het individu steeds belangrijker binnen het concept van privacy.

De concrete grens tussen publiek en privaat ligt in wat er verborgen is voor de staat en wat er zichtbaar is voor de staat. Deze grens is flexibel en cultuur afhankelijk. Om een beeld te kunnen schetsen van die grens en veranderingen daarin zal gebruik worden gemaakt van een aantal concrete voorbeelden. In dit onderzoek gaat het specifiek over de surveillance en sociale controle van de staat over haar burgers en vandaar dat ook invulling zal worden gegeven aan eerder genoemde verschuivingen door te kijken naar concrete voorbeelden van hoe de staat jegens haar burgers heeft gehandeld. Door uit te vinden wat de staat zichtbaar heeft gemaakt voor zichzelf, geven we invulling aan de grens tussen publiek en privaat op een specifiek moment.

Hoofdstuk 3; Dystopie – cartografie van de angst

Zoals eerder genoemd komt angst die mensen voelen vaak niet één op één overeen met de werkelijkheid. Toch is dystopische literatuur vaak vanuit de angst van de auteur geschreven.⁶³ Er wordt een nabije toekomst omschreven die zoveel op de omstandigheden van de lezer lijkt dat de lezer niet kan ontsnappen naar een wereld van exotische situaties en *science fiction*.⁶⁴ Het genre van *science fiction* omvat vaak een voorspelling van een verdere toekomst en daardoor komt het verhaal minder bedreigend op de mensen over. Het is interessant hier op te merken dat de recente discussie over Big Data niet alleen *Nineteen Eighty-Four* referenties aan mensen ontlokt maar dat steeds meer auteurs ook beginnen te verwijzen naar *The Minority Report*, het korte verhaal dat als laatste in dit hoofdstuk besproken zal worden.⁶⁵ Opvallend is dat dit verhaal van origine is geschreven als een *science fiction* verhaal in 1956 maar dat het inmiddels wordt gezien als een dystopisch verhaal. Dat betekent dat het voor sommigen dichterbij is gekomen; een mogelijkheid in plaats van een verre droom. En blijkbaar is die droom inmiddels meer een nachtmerrie geworden.

Van de drie besproken schriftelijke bronnen is *Nineteen Eighty-Four* het beste bekend bij het grote publiek en deze bron is dan ook het meeste onderzocht door andere auteurs. Alle drie de bronnen zijn verfilmd (al houden die films zich niet altijd even strikt aan het verhaal van het boek). Het laatste deel van het hoofdstuk gaat over hele recente beeldbronnen. Deze spreken over de recent ontstane consternatie over de NSA en de mogelijkheden van overheden om over de schouders van haar burgers mee te kijken naar ieder aspect van hun dagelijks leven.

Nineteen Eighty-Four

Zoals aangegeven is dit boek veruit het bekendste van de drie schriftelijke bronnen die worden besproken. Kumar geeft aan dat er met de jaren (misschien opzettelijk) onduidelijkheid is ontstaan over het doel van George Orwell met het schrijven van dit boek.⁶⁶ Orwell schreef zelf over het boek dat '*this is the direction in which the world is going at the present time, and the trend lies deep in the political, social en economic foundations of the contemporary world situation*'.⁶⁷ In diezelfde tekst roept hij de mensen op deze toekomst niet de waarheid te laten worden; hij laat hen zien dat zij nog allerlei dingen kunnen doen om dit tegen te houden. Wat moest er dan precies voorkomen worden?

---

⁶³ Kumar, *Utopia and Anti-Utopia*, 111 & 291-292.

⁶⁴ Ibidem, 297.

⁶⁵ V. Mayer-Schonberger, K. Cukier, *Big Data: a Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think* (New York 2013) 147-148 ; Meijer, Van Berlo, 'Big Data', 168.

⁶⁶ Kumar, *Utopia and Anti-Utopia*, 289.

⁶⁷ Ibidem, 291.

Orwell schrijft allereerst tegen de totalitaire staat.⁶⁸ Een staat die alle aspecten van de maatschappij onder controle heeft en die tot in de diepste lagen van het dagelijks leven doorgedrongen is. De staat weet alles, controleert alles, beheerst alles en bestuurt alles. De burgers weten dit en hun manier van leven wordt hier sterk door beïnvloed. De vrijheid van de burgers is dus volledig beperkt en er is dan ook geen sprake meer van democratie; de wereld in het boek wordt gedomineerd door drie grote staten die constant met elkaar in oorlog zijn. Deze oorlog zorgt ervoor dat mensen angstig blijven. Dat gevoel van constante dreiging en gevaar zorgt ervoor dat zij gewillig de macht uit handen geven aan een kleine groep mensen die bovenaan de samenleving staat.⁶⁹

De *Inner Party*, het hoogste van het hoogste binnen de staat, heeft bij al haar partijleden in huis *telescreens* opgehangen om zo aan haar burgers te laten weten dat alles wat zij doen bekeken kan worden. Ook op werklocaties hangen *telescreens* evenals in winkels, bars, restaurants en overheidsgebouwen. In het boek wordt zelfs gesproken over microfoons die in de natuur worden aangebracht om mensen ook buiten de stad in de gaten te kunnen houden. De *telescreens* ontvangen niet alleen beeld en geluid maar kunnen dit ook verzenden; zo wordt de hoofdpersoon Winston Smith op een gegeven moment voor verplichte ochtendgymnastiek zijn bed uit gekrijst door een overheidsmedewerkster via het *telescreen* in zijn huis.⁷⁰ Er wordt op een heel actieve manier ingegrepen in het dagelijks leven. Alsof luisteren en kijken via technologie nog niet genoeg is, stimuleert de *Inner Party* mensen om elkaar te bespioneren. Zelfs kinderen worden tegen hun ouders opgezet waardoor niemand elkaar meer durft te vertrouwen.⁷¹ Als blijkt dat je tegen de *Inner Party* rebelleert wordt je gearresteerd. Winston Smith vertelt dat dit altijd gebeurt, maar niet altijd meteen om je zo op je hoede te houden.⁷²

Als je wordt gearresteerd wordt je gevangengezet en wordt er een bekentenis uit je geslagen.⁷³ Dit is eigenlijk pas het begin want voor Winston Smith, die grote misdaden tegen de staat is begaan, moet er actief met zijn gedachten gewerkt worden. Door middel van fysieke mishandeling en conditionering wordt Winston weer 'orthodox' gemaakt.⁷⁴ De *Inner Party* behoudt zo dus de totale controle. Zelfs de taal wordt door de *Inner Party* aan banden gelegd; er wordt een nieuwe vorm van Engels ontwikkeld, *Newspeak*, die veel beperkter is in de hoeveelheid woorden.⁷⁵ Mensen kunnen zich zo met minder woorden uitdrukken en vergeten uiteindelijk dat er ooit meer woorden bestonden. Zo zijn emoties, een misschien wel meer primaire menselijke eigenschap, net als

---

⁶⁸ Kumar, *Utopia and Anti-Utopia*, 293.

⁶⁹ Ibidem, 310-311.

⁷⁰ G. Orwell, *Nineteen Eighty-Four* (Londen 1949) 34-37.

⁷¹ Orwell, *Nineteen Eighty-Four*, 214-215.

⁷² Ibidem, 21.

⁷³ Ibidem, 252.

⁷⁴ Ibidem, 257 & 279.

⁷⁵ Ibidem, 241.

gedachten, niet veilig voor totalitaire controle. Alles is zichtbaar en daarmee wordt alles beïnvloedbaar door de staat. Er is niets meer privaat, oftewel onzichtbaar, de grens tussen privaat en publiek is verdwenen.

Big Brother is watching you, is een bekende frase en betreft de hoogste leider van de *Inner Party*⁷⁶. De frase betekent dat de *Inner Party* altijd weet waar iedereen is, met wie ze daar zijn, wat ze zeggen, wat ze denken, wat ze doen, wat ze eten, hoeveel geld ze hebben, waar ze hun geld aan uitgeven, etc.⁷⁷ Het is opvallend dat dit echter alleen geldt voor de *Outer Party Members*. Het overgrote deel van de bevolking bestaat uit het 'gewone volk', de *proles*, en zij worden niet in de gaten gehouden. Zij worden door middel van onderwijs 'dom' gehouden en blijven orthodox genoeg.⁷⁸ Er is dus sprake van discriminatie in wie er in de gaten wordt gehouden. Men weet ook niet of zij altijd in de gaten worden gehouden via de *telescreens*, al moeten zij daar wel vanuit gaan.⁷⁹ Er is geen transparantie en men kan de overheid dus niet controleren in het gebruik van de genoemde technologie. Mensen passen hun gedrag aan op de aanwezigheid van de *telescreens*, zelfs hun gezichtsuitdrukking en lichaamshouding worden geconstrueerd om zo min mogelijk verdenking op te roepen.⁸⁰

Neuromancer

Nederland is pas sinds 1988 aangesloten aan het internet, maar voor veel mensen is het internet al lange tijd onmisbaar geworden in hun werkomgeving zowel als hun thuisomgeving. Eric Schmidt, een van de directeuren van Google, vertelde de *Wall Street Journal* dat '*I don't believe society understands what happens when everything is available, knowable and recorded by everyone all the time*'.⁸¹ Daarnaast gaf hij aan dat '*the internet is the first thing that humanity has built that humanity doesn't understand, the largest experiment in anarchy we've ever had*'.⁸² Voor een groot deel is dat waar *Neuromancer* over gaat. Dat terwijl het boek in 1984 al geschreven is. Een aantal voorspelling die auteur William Gibson in dit boek maakt over de opkomst van het internet en de rol die computers spelen in ons dagelijks leven zijn redelijk correct gebleken.

In de wereld die in *Neuromancer* beschreven wordt heerst een soort anarchie of wetteloosheid. Misdadigers maar ook controlerende instanties zijn vrijwel onzichtbaar omdat alles

---

⁷⁶ Orwell, *Nineteen Eighty-Four*, 3.

⁷⁷ Ibidem, 25.

⁷⁸ Kumar, *Utopia and Anti-Utopia*, 305 ; Orwell, *Nineteen Eighty-Four*, 154 & 166.

⁷⁹ Orwell, *Nineteen Eighty-Four*, 4-5.

⁸⁰ Ibidem, 5-6.

⁸¹ J. Taylor, 'Google chief: My fears for Generation Facebook', *The Independent* (18 augustus 2012) <http://www.independent.co.uk/life-style/gadgets-and-tech/news/google-chief-my-fears-for-generation-facebook-2055390.html> (geraadpleegd op 1 november 2013).

⁸² Taylor, 'Google chief: My fears for Generation Facebook'.

via 'cyberspace' gebeurt.⁸³ Gibson noemt dit een '*consensual hallucination*'.⁸⁴ Er zijn zelfs mensen die alle communicatie in cyberspace monitoren.⁸⁵ De transparantie van het systeem is volledig verloren gegaan. Mensen betreden cyberspace alleen met hun geest en laten hun lichaam en het bewustzijn van hun lichaam achter zolang zij zich door cyberspace bewegen.⁸⁶ De hoofdpersoon van het boek, Case, is een illegale hacker die zijn geld verdient door informatie te verzamelen in cyberspace. Dit kan hij vervolgens verkopen aan de hoogste bieder. Hij wordt uiteindelijk ingehuurd om eerst een 'opgeslagen intelligentie' te stelen en vervolgens om een 'kunstmatige intelligentie' te helpen.⁸⁷ Kunstmatige intelligenties worden in deze wereld niet vertrouwd omdat zij ongelimiteerde kennis kunnen hebben.⁸⁸ Er wordt dus vertrouwd in het belang van data en de kenbaarheid van alles door maar genoeg informatie te verzamelen en te analyseren. Dat is wat een kunstmatige intelligentie doet. Er worden allerlei beveiligingen ingebouwd om te voorkomen dat de kunstmatige intelligenties hun gang kunnen gaan, maar Case helpt de kunstmatige intelligentie *Wintermute* om zijn eigen leven te redden. *Wintermute* is strategisch en speelt alle personages in het boek tegen elkaar uit.

Wintermute is gebouwd door een multinational van de rijkste familie van de staat. Zij houden hun macht in handen door de familie steeds te klonen. *Wintermute* en *Neuromancer*, de kunstmatige intelligentie die tegelijk met *Wintermute* werd ontwikkeld, gaan als zij worden samengevoegd op zoek naar andere kunstmatige intelligenties in het heelal om zo nog meer macht te krijgen.⁸⁹ Klonen is niet de enige manier waarop in deze toekomst de natuur wordt beheerst. Alle organen zijn te vervangen door technologisch gefabriceerde organen en mensen kunnen zichzelf upgraden met allerlei technologische implantaten.⁹⁰ Ter identificatie krijgen mensen een chip geïmplantend onder hun huid; dit is omdat alle andere aspecten van het lichaam gemodificeerd kunnen worden.⁹¹ De chip maakt gebruik van DNA informatie, hiermee kan worden betaald en gereisd. Zo kunnen dragers van de chip ook teruggevonden worden mochten zij niet gevonden willen worden; de overheid weet altijd waar ze zijn en met wie. Hier is het dubbelzinnige van technologie goed te zien; de chip zorgt voor gemak maar zorgt ook voor detecteerbaarheid. Deze chips zijn erg gewild op de zwarte markt omdat alleen geregistreerde bevolking zo'n chip krijgt.

Gibson voorspelt de enorme impact die computervirussen kunnen gaan maken op een wereld die volledig beheerst wordt door computers en filosofeert over het vastleggen van

---

⁸³ W. Gibson, *Neuromancer* (Londen 1984) 52.

⁸⁴ Gibson, *Neuromancer*, 5.

⁸⁵ Ibidem, 110.

⁸⁶ Ibidem, 115.

⁸⁷ Ibidem, 82 & 132.

⁸⁸ Ibidem, 115 & 132 & 201.

⁸⁹ Ibidem, 229 & 243 & 255 & 270.

⁹⁰ Ibidem, 4 & 21 & 25 etc.

⁹¹ Ibidem, 10-11.

persoonlijkheden, intelligentie en zelfs hele personen op een technologisch middel zoals een harde schijf.⁹² Hij laat zien dat hackers, mensen met de middelen en de vaardigheden om in te breken in schijnbaar goed beveiligde elektronische databases, ontzettend veel macht kunnen hebben. Wie de controle heeft over een bepaald technologisch middel is dus ontzettend belangrijk.

Minority Report

In dit verhaal ontmoeten we de oprichter van de *Precrime* politie, John Anderton. De politie heeft samen met het leger en de Senaat de macht over een niet nader benoemde staat in handen. Het leger controleert de politie en andersom en beiden controleren de Senaat en andersom; er is sprake van een systeem van *checks and balances*.⁹³ De *Precrime* politie is opgericht nadat Anderton ontdekte dat mensen een bepaald hersendeel hadden dat in staat was de nabije toekomst te voorspellen. Er zijn scholen opgericht die dit hersendeel stimuleren en daar worden drie mensen uit gekozen die vervolgens aangesloten worden aan een soort machine; zij leveren dan de informatie en de computer verwerkt dit tot een grote hoeveelheid data.⁹⁴ Anderton heeft de sleutel gevonden om deze data te interpreteren en aan de hand hiervan het plegen van moorden te voorspellen. Er zijn maar weinig mensen die deze gave hebben en mensen waarbij het hersendeel sterk gestimuleerd wordt 'vergaan' tot mutanten/kasplantjes. Die mensen worden vanaf hun vroege jeugd aangesloten en er blijft niet veel van hen over.

Het programma werkt volgens Anderton perfect; alle moorden kunnen worden voorspeld en er wordt dus ook niemand meer vermoord.⁹⁵ Voordat het *Precrime* systeem bestond was er een strafrechtelijk systeem zoals wij dat nu kennen; mensen werden bestraft voor wat zij hadden gedaan. Dit bleek echter niet voldoende ontmoedigend te werken en misdaad werd niet verminderd.⁹⁶ Er zijn wel foutjes geweest met het *Precrime*-systeem in het verleden waarbij dodelijke slachtoffers vielen maar dit was een menselijke fout bij het handelen maar dat lag niet aan de beschikbare data.⁹⁷ Mensen worden dus gearresteerd als de 'computer' voorspelt dat zij in de nabije toekomst een moord gaan plegen. Zij kunnen dan doen en zeggen wat zij willen; de computer zegt dat zij de moord zouden plegen en dus moeten ze voor lange tijd naar een strafkamp.⁹⁸ Mensen worden '*accused of not of crimes they have committed, but of crimes they will commit. It is asserted that these men, if allowed to remain free, will at some future time commit felonies*'.⁹⁹ De bevolking wordt de

---

⁹² Gibson, *Neuromancer*, 49-50 & 82 & 217 & 235 & 251.

⁹³ P.K. Dick, *The Minority Report* (Londen 1987) 77.

⁹⁴ Dick, *The Minority Report*, 73.

⁹⁵ *Ibidem*, 89.

⁹⁶ *Ibidem*, 72.

⁹⁷ *Ibidem*, 74.

⁹⁸ *Ibidem*, 72.

⁹⁹ *Ibidem*, 99.

zeggenschap over de eigen toekomst en de verantwoordelijkheid voor de eigen daden afgenomen. Eigenlijk is zij zo haar vrijheid kwijtgeraakt.

Op een gegeven moment komt uit de computer dat Anderton zelf een moord gaat plegen.¹⁰⁰ Hij besluit dan te vluchten en te bewijzen dat hij de moord niet gaat plegen. Hij wil niet naar een strafkamp en heeft daarvoor over dat zijn eigen systeem ongeldig bewezen wordt.¹⁰¹ Want als hij zelf die moord niet zou gaan plegen, ook al zegt de computer dat, wie zegt dan met 100% zekerheid dat alle andere mensen die Anderton in strafkampen heeft gezet niet ook onschuldig waren? Uiteindelijk komt uit dat er een samenzwering door het leger was opgezet om het *Precrime* systeem in diskrediet te brengen. Anderton pleegt alsnog de voorspelde moord om zo het systeem in waarde te laten en wordt hiervoor gestraft. Hij wordt verbannen, maar hij behoudt zijn vertrouwen in het systeem.

Het *Precrime* systeem getuigt van een volkomen vertrouwen in technologie. Er wordt uitgegaan van de kenbaarheid van de toekomst, anders zouden mensen niet veroordeeld worden op gronde van een voorspelling. Men gelooft dus dat er zoiets bestaat als perfecte kennis. Daarbij vertrouwen de mensen op een systeem dat zij zelf niet begrijpen. Er zijn maar een paar mensen die het echt snappen en zelfs zij, mensen zoals Anderton, kunnen nog verrast worden door de uitkomsten ervan. Het systeem is niet transparant en valt zo ook niet te controleren. Mensen die twijfelen over het systeem worden door Anderton gevraagd of er nu nog moorden worden gepleegd. Zij moeten dan ontkennend antwoorden en Anderton gebruikt dit gegeven vervolgens om zijn systeem te rechtvaardigen. Hij gebruikt de beschikbare data dus om causaliteit aan te tonen in plaats van correlatie.

De auteur van *Minority Report*, Philip K. Dick, schreef veel *science fiction* verhalen. Hij werd hiervoor geïnteresseerd door een fascinatie met het universum en hoe hij zelf hierin paste. Hij vond dat hij zelf maar een vreemde vogel was en wilde door zijn verhalen kijken hoe het universum hierop zou kunnen reageren. Hij vertelt dat *'there's nothing worse than a perceptive universe if there's something weird about you'*.¹⁰²

TED-Talks en TV debat

Dit onderdeel is in dit hoofdstuk toegevoegd omdat er duidelijke angsten uit de verschillende TED-talks en het tv-debat naar voren komen. De mensen die hier spreken, spreken vanuit een specifieke achtergrond waardoor zij een geïnformeerde mening kunnen uiten. Het blijft echter hun persoonlijke mening en hun eigen angst waarmee zij mensen proberen te waarschuwen en te activeren.

---

¹⁰⁰ Dick, *The Minority Report*, 75.

¹⁰¹ Ibidem, 90.

¹⁰² Ibidem, viii.

Privacy is in dit onderdeel het belangrijkste onderwerp en eigenlijk alle sprekers stellen de kijker de vraag of meer veiligheid het waard is minder privacy te hebben.¹⁰³ Want dat is volgens hen de ruil die vaak gemaakt wordt en dat is ook wat we van president Obama zagen aan het begin van deze scriptie; je kunt niet 100% veiligheid hebben en dan ook 100% vrijheid behouden. Sommige sprekers stellen dat na de terroristische aanslagen in 2001, overheden wetten begonnen te negeren in een panische zoektocht naar meer veiligheid.¹⁰⁴ Cryptografiedeskundige Bruce Schneier stelt dat *'massive invasions of privacy without counterbalancing transparency and oversight are very dangerous to the security of our nation. It's the reason our Constitution forbids it, and the reason we don't look longingly at other governments that treat their citizens in this way'*.¹⁰⁵ Schneier vindt het belangrijk dat privacy gerespecteerd wordt omdat het in de wet staat en omdat een van de mensenrechten is; een transparant en open rechtssysteem zou verandering moeten brengen in de surveillance praktijken van de Verenigde Staten.

Schneier laat ook zien dat mensen een gevoel van veiligheid misschien wel belangrijker vinden dan daadwerkelijke veiligheid, ook al weten ze dit zelf niet.¹⁰⁶ Als mensen het gevoel hebben dat zij geen controle hebben over een bepaalde situatie, zullen zij zich sneller onveilig voelen en komt angst eerder in het spel. Onzekerheid of ontbrekende kennis zorgen ervoor dat angst en de realiteit steeds verder uit elkaar komen te liggen. Meer transparantie zou hier ook veel verschil kunnen maken. Transparantie is zeker een vereiste maar overheden kunnen ook kwadere bedoelingen hebben.¹⁰⁷ Alleen transparantie is dan niet meer voldoende; er moeten controlerende organen komen die koste wat kost onafhankelijk blijven en zo zoveel mogelijk objectief.¹⁰⁸

Beveiligingsexpert Mikko Hypponen noemt aan het begin van zijn verhaal George Orwell een optimist.¹⁰⁹ Hij stelt dat de mate van surveillance die nu waarheid is, nooit was opgekomen bij Orwell. Democratie is volgens Hypponen niet mogelijk als er ongecontroleerde surveillance van het overgrote deel van de wereldbevolking plaatsvindt. Dit is omdat er dan volgens hem geen vertrouwen meer kan bestaan en omdat mensen in zo'n situatie niet meer de vrijheid voelen hun eigen mening te uiten. Hij heeft voor een verhoogd gevoel van veiligheid niet zijn vrijheid over. Vertrouwen tussen de burger en haar overheid is volgens hem het belangrijkste.

---

¹⁰³ B. Schneier, 'The Security Mirage', *TEDxPSU* (oktober 2010) ; Hypponen, M., 'How the NSA betrayed the world's trust – time to act', *TEDX* (oktober 2013) ; A. Acquisti, 'Why privacy matters', *TEDGlobal* (juni 2013).

¹⁰⁴ T. Ha, 'Security experts Bruce Schneier and Mikko Hypponen on the NSA, PRISM and why we should be worried', *TED Blog* (17 juli 2013) <http://blog.ted.com/2013/07/17/security-experts-on-the-nas-real-problems/> (geraadpleegd 08-01-2014).

¹⁰⁵ Ha, 'Why we should be worried'.

¹⁰⁶ Schneier, 'The Security Mirage'.

¹⁰⁷ A. Acquisti, 'Why privacy matters', *TEDGlobal* (juni 2013).

¹⁰⁸ Intelligence Squared, *Calm Down Dears: State Snooping is a Price Worth Paying for Our Security* (26 september 2013) <http://www.intelligencesquared.com/events/state-snooping-is-a-price-worth-paying-for-security/>.

¹⁰⁹ M. Hypponen, 'How the NSA betrayed the world's trust – time to act', *TEDX* (oktober 2013).

Informatie- en privacy-specialist Alessandro Acquisti heeft jarenlang onderzoeken gedaan op het gebied van privacy en surveillance. Uit zijn onderzoek blijkt dat de technologie inmiddels zo ver ontwikkeld is dat aan de hand van een foto van een gezicht, men in een paar stappen achter gevoelige informatie van die persoon kan komen.¹¹⁰ Een toekomst zonder geheimen wordt volgens hem iedere dag meer de realiteit, een realiteit waarin niets meer verborgen is en de grens tussen privaat en publiek dus volledig verdwenen is. Hij stelt ook het geloof aan de kaak dat meer informatie zou betekenen dat er ook objectiever een besluit genomen kan worden. We kunnen volgens hem niet alles aan de computer overlaten omdat we niet alles kunnen weten en dus nooit een perfect besluit kunnen nemen. Acquisti toont aan dat de beschikbaarheid van data beslissingen over bijvoorbeeld sollicitaties zal beïnvloeden tot aan het punt van discriminatie op allerlei persoonlijke eigenschappen die normaal niet in een CV zouden staan; andere eigenschappen en aspecten van je gedrag dan je professionele achtergrond.

Wat opvallend is aan wat in dit laatste onderdeel naar voren is gekomen, is dat alle experts aangeven te snappen dat surveillance in de huidige, complexe samenleving nodig is. Daar kan en wil geen van hen onderuit; zij snappen allemaal het nut en de voordelen ervan. Toch geven zij allemaal aan dat meer transparantie en meer controle nodig zijn om zo de burger de controle over haar overheid in handen te laten houden. Geheimhouding mag dan in sommige gevallen nodig zijn, dat is zeker niet in alle situaties zo en burgers moeten zo veel mogelijk weten van wat hun overheid doet om zo het vertrouwen in die overheid niet te verliezen. Er moet altijd sprake blijven van een balans tussen wat de overheid mag doen van haar burgers en wat zij wil doen; geen van beiden kan de volledige overhand krijgen omdat er dan niet langer sprake zou zijn van een democratie volgens deze experts.

---

¹¹⁰ Acquisti, 'Why privacy matters'.

Hoofdstuk 4; Grensconflicten

In dit hoofdstuk zal aan de hand van een aantal situaties uit het verleden gekeken worden waar de grens tussen privaat en publiek ligt volgens overheden op verschillende momenten. In een eerder hoofdstuk zagen wij dat privaat en publiek elkaar aanvullen maar dat er een duidelijke grens tussen de twee bestaat. Het begrip privacy beschermt alles wat op een bepaald moment als privaat beschouwd wordt en waar de overheid of de rest van de bevolking dus niets mee te maken heeft; het verborgene. Er wordt vanuit gegaan dat een overheid de grens die zij voelt niet zal overschrijden en daarom is hoe de overheid handelt een accurate indicatie van deze grens, zoals hij wordt gezien door de overheid, op een bepaald moment.

Moderne staat

Zoals in hoofdstuk 1 uiteen is gezet, werd met de Napoleontische overheersing in Europa ook een nieuwe *Code Civil* verspreid over het continent. Eerder waren al meer Verlichte wetten aangenomen maar nu werd voor het eerst op grote schaal een wetboek geïntroduceerd waarbij mensen gelijk waren voor de wet en waarbij de autonomie van het individu tot op zekere hoogte werd gerespecteerd.¹¹¹ Historicus Martyn Lyons laat zien dat dit voor de Napoleontische *Code Civil* heel belangrijk was; de rechten van het individu moesten worden beschermd.¹¹² David Lyon noemt dit het verschijnen van het 'soevereine individu' en stelt dat hiermee de moderne tijd werd aangekondigd.¹¹³ Lyon laat zien dat met het verschijnen van dit individu, de rol van de staat ook veranderde. Om de nieuw ontstane democratieën goed te kunnen laten functioneren moest er over ieder individu informatie verzameld worden. Een individu waarover veel informatie bekend is, is ook makkelijker te controleren en (be)sturen.¹¹⁴

Panopticum

In zijn boek over het ontstaan van het gevangeniswezen ten tijde van en na de periode van de Verlichting probeert Michel Foucault duidelijk te maken dat er een nieuw discours van belang werd in het rechtswezen. Er werd grote waarde gehecht aan empirisch onderzoek en dit impliceerde een grote nadruk op observatie.¹¹⁵ De overtuiging was dat er zo onfeilbare kennis gevonden kon worden. Het verzamelen van informatie over burgers was al eerder in gebruik maar werd in de tweede helft van de 18^e eeuw bewust in wetten opgenomen. Foucault beargumenteert dat principes van de

---

¹¹¹ M. Foucault, *Discipline and punish. The birth of the prison* (New York 1995 1977), 74.

¹¹² M. Lyons, *Napoleon Bonaparte and the Legacy of the French Revolution* (New York 1994) 98.

¹¹³ D. Lyon, *Surveillance Society*, 20.

¹¹⁴ Lyons, *Napoleon Bonaparte and the Legacy of the French Revolution*, 295 ; Foucault, *Discipline and punish*, 26.

¹¹⁵ Foucault, *Discipline and punish*, 97 ; Lyon, *Surveillance Society*, 53 & 147.

Verlichting verder ook de implicatie hebben gehad dat de crimineel ook bestraft moest worden aan de hand van zijn identiteit; zijn sociaal economische achtergrond en zijn fysieke en psychische gesteldheid, in plaats van alleen maar op wat hij of zij gedaan had.¹¹⁶ Zo kon op de meest eerlijke, of humane, manier gestraft worden, maar zo kon ook zo efficiënt mogelijk gestraft worden. Hier komt het concept *power-knowledge* van Foucault naar voren; iemand kennen is macht over iemand hebben.¹¹⁷ Gecombineerd met de waarde die aan observeren werd gehecht is nu de gedachtegang van 18^e -en 19^e -eeuwse hervormers te zien: zien = weten = macht. Dit is volgens Foucault de essentie van bijvoorbeeld een gevangenisontwerp zoals dat van Bentham, het Panopticum; een gevangenis waarin iedere gevangene te zien is vanuit een wachttorens maar waar de gevangene niet weet wanneer hij bekeken wordt. Zo internaliseert de gevangene de gestelde regels omdat hij weet dat hij bij ongehoorzaamheid sowieso bestraft zal worden.¹¹⁸

Er wordt een steeds grotere hoeveelheid informatie over mensen verzameld en dit heeft volgens sommigen al geleid tot bijvoorbeeld een nieuwe ontwikkeling in het bestrijden van misdaad; Foucault beschreef een ontwikkeling van het bestraffen van de daad naar het bestraffen van de misdadiger, in de 20^e eeuw is er steeds meer een andere ontwikkeling waar te nemen: *'the focus in crime prevention shifted from the offender and his social background to the offence and its proactive management'*.¹¹⁹ Een manier om misdaad te voorkomen is gebruik te maken van de verzamelde data bij het maken van een voorspelling voor de toekomst. Het vertrouwen in statistische modellen is ook terug te voeren op de empirische achtergrond en wordt steeds meer mogelijk gemaakt door de steeds grotere hoeveelheid informatie.¹²⁰ Wat je vervolgens met deze voorspelling doet maakt veel uit voor de legitimiteit van het verzamelen van de data. Hierover wordt door bijna alle auteurs opgemerkt dat de grens tussen privaat en privé opnieuw getekend wordt door technologische ontwikkelingen en het gebruik daarvan. Het is belangrijk hier op te merken dat Habermas en ook Marx spreken van het *vernietigen* van de grens tussen privaat en privé – dit riekt voor veel mensen naar dystopische, Orwelliaanse perikelen.¹²¹

Bijna alle gelezen auteurs voor dit onderzoek waarschuwen voor grotere, eventueel onbedoelde, gevolgen van surveillance en het proberen te voorspellen van de toekomst. Angst en het proberen te voorkomen van misdaad zorgen ervoor dat mensen op zoek gaan naar determinerende factoren aan misdaad. Hier spelen bijvoorbeeld sociale achtergrond maar ook

---

¹¹⁶ Foucault, *Discipline and punish*, 16 & 98.

¹¹⁷ Ibidem, 26.

¹¹⁸ Ibidem, 96-98 ; Lyon, *Surveillance Society*, 114-115 ; Hempel, Töpfer, 'Urban Panopticum', 17.

¹¹⁹ Hempel, Töpfer, 'Urban Panopticum', 18 ; Lyon, *Surveillance Society*, 60 ; Solove, 'I've got nothing to hide', 18.

¹²⁰ Meijer, van Berlo, 'Big Data', 174 ; Lyon, *Surveillance Society*, 111 ; Bourke, *Fear*, 336 ; Solove, 'I've got nothing to hide', 18.

¹²¹ Marx, *Undercover*, 221 ; Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, 157.

erfelijikheid een rol.¹²² Er kan een vooroordeel ontstaan in de keuze voor wie er bekeken worden bij dit soort voorspellingen of simulaties; er kan categorisering, discriminatie en uitsluiting plaatsvinden.¹²³ Met dit soort verregaande voorspellingen komen we ook al bij het literaire genre van de dystopie aan.

De grens tussen publiek en privaat is aan de hand van voorgaande paragraaf nog lastig te stellen. Het lijkt zo te zijn dat de ziel of de geest van de misdadiger lange tijd niet werd geraakt en dat dit dus werd gezien als privaat; hij was verborgen voor invloed van de staat. Foucault beschrijft echter een verandering hierin. Voor de meer algemene bevolking geldt aan de hand van het laatste deel van de paragraaf dat zelfs de toekomst en het zelf bepalen van wat iemand gaat doen niet meer echt privaat zijn. Zoals we nog zullen zien wordt er al gebruik gemaakt van statistische modellen om toekomstig gedrag te bepalen. Als aan de hand hiervan bestraft gaat worden, wordt de vrije wil van mensen in gevaar gesteld en is de private sfeer eigenlijk volledig verloren.¹²⁴

Strafrecht

Het ging al even over gevangenen in het voorgaande deel, maar in dit onderdeel zal verder ingegaan worden op het strafrecht omdat dit één van de duidelijkste manieren is waarop de overheid op een actieve manier ingrijpt in de samenleving. Hiermee vormt het ook een van de duidelijkste indicatoren voor een periode voor de precieze grens die de overheid ziet tussen privaat en publiek; wat wordt er bestraft en hoe? Foucault geeft aan dat het straffen van criminaliteit lange tijd gezien werd als een belangrijke indicatie van de macht van een overheid.¹²⁵ In de moderne staat ging het hierbij niet zo zeer om de zichtbaarheid van de straf of het bevestigen van macht maar juist om de onvermijdelijkheid van die straf. Dit gegeven moest mensen ontmoedigen om de criminaliteit in te gaan.¹²⁶ Hierbij is het van belang dat de wetten duidelijk zijn geformuleerd zodat iedere burger van een staat weet welk gedrag bestraft zal worden en welk gedrag toegestaan is. Deze wetten

---

¹²² Lyon, *Surveillance Society*, 77 & 87 ; P. Becker, 'The Criminologists' Gaze at the Underworld. Toward an Archeology of Criminological Writing', Peter Becker en Richard Wetzell (eds.), *Criminals and their Scientists. The History of Criminology in International Perspective* (Cambridge/New York, 2006) 105-133 ; Marx, *Undercover*, 99-101.

¹²³ Marx, *Undercover*, 101 ; Lyon, *surveillance Society*, 25 ; Foucault, 'Dangerous Individual', 17 ; Meijer, van Berlo, 'Big Data', 173 ; Nock, *The Costs of Privacy*, 112 ; Hempel, Töpfer, 'Urban Panopticum', 11 ; C. Aradau, 'Forget Equality? Security and Liberty in the 'War on Terror'', *Alternatives: Global, Local, Political* 33:3 (2008) 311. Er zijn meer auteurs die deze risico's aanstippen maar in bovenstaande publicaties wordt dit het duidelijkste omschreven.

¹²⁴ V. Mayer-Schonberger, K. Cukier, *Big Data: a Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think* (New York 2013) 150-151.

¹²⁵ Foucault, *Discipline and punish*, 9.

¹²⁶ Ibidem, 96-98.

worden in een democratie door de samenleving opgesteld maar naleving van de wet wordt door de overheid gecontroleerd. Hoe doet de overheid dat?

Nieuwe technologieën

Het is belangrijk te benadrukken dat een nieuwe technologie die beschikbaar komt, niet direct gebruikt hoeft te worden waarvoor hij bedoelt was en dat alleen het beschikbaar komen van die technologie ook niet bepaalt dat zekere mogelijkheden van die technologie gebruikt moeten worden. Kort gesteld is technologie niet bindend, definiërend of determinerend.¹²⁷ Het geeft mensen mogelijkheden. Wie de technologie in handen heeft en hoe die technologie gebruikt wordt op een bepaald moment heeft veel meer invloed op de samenleving dan de mogelijkheden van de technologie a priori.¹²⁸ Dit wordt ook vaak benadrukt in meer recente discussies; ondernemer en internetadviseur Danny Mekic stelt: 'Wat er nu gebeurt is dat bijna alle tekstuele data wordt geanalyseerd. Nu vinden we dat misschien niet zo erg, maar hoe denken we daar over twintig jaar over als er een heel andere regering zit?'.¹²⁹

Voor veel Nederlanders ligt bij surveillance, registratie en opslag van data een negatieve connotatie met de registratie van Joden in de Tweede Wereldoorlog.¹³⁰ De Duitse bezetter kon gebruik maken van een goed georganiseerd bevolkingsregister waarin precies te lezen viel wie Joods was en wie niet. Velen schrijven het grote percentage gedeporteerde Joden vanuit Nederland hier aan toe. Dit heeft er zelfs toe geleid dat latere volkstellingen in Nederland door middel van referenda vermeden zijn.¹³¹ De Soft Sister kan dus in de verkeerde handen zomaar omslaan in de Big Brother.

Van vier technologische ontwikkelingen die de afgelopen 150 jaar beschikbaar zijn gekomen zullen we kort bekijken hoe die het strafrecht en de bestrijding van criminaliteit veranderd hebben. Informatie over het lichaam van de crimineel wordt in steeds grotere mate gebruikt bij het opsporen van criminelen, dat terwijl we eerder zagen dat bij het daadwerkelijke straffen juist de crimineel als persoon van belang werd.

---

¹²⁷ Nock, *The Costs of Privacy*, 125 ; Lyon, *Surveillance Society*, 24 ; Marx, *Undercover*, 59.

¹²⁸ J. Tagg, 'Evidence, truth and order: a means of surveillance', in: Evans, J., Hall, S. (ed.) *Visual Culture: The Reader* (Londen 1999) 246 ; Mayer-Schonberger, Cukier, *Big Data: a Revolution*, 141.

¹²⁹ R. Bas, 'AIVD a.k.a. NSA?', *NOSop3* (2 december 2013) <http://nos.nl/op3/artikel/581704-aivd-aka-nsa.html> (geraadpleegd op 9 januari 2013).

¹³⁰ P. Tammes, 'Het Belang van Jodenregistratie voor de Vernietiging van Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 6:2 (2009) 34-62.

¹³¹ Mayer-Schonberger, Cukier, *Big Data*, 141.

Politieportretten

Vanaf het begin van de negentiende eeuw was het mogelijk om foto's te maken. Pas rond 1840 werd dit door wetenschappers voor het eerst in verband gebracht met het identificeren van criminelen.¹³²

Door het al eerder aangekaarte verband tussen zien en weten, werd er vanuit gegaan dat door middel van een foto een crimineel foutloos geïdentificeerd kon worden. Opvallend genoeg werd de technologie pas opgepikt door politiecorpsen rond 1870. Er was veel weerstand tegen het gebruik van foto's om criminelen te identificeren. Foto's waren lange tijd namelijk alleen weggelegd voor de rijkere burgers; ze waren simpelweg duur om te maken. Toen wetenschappers begonnen te experimenteren met het fotograferen van criminelen deden ze dit op dezelfde manier als het maken van normale foto's. Door deze overeenkomst werden foto's geassocieerd met een persoon – ze werden een '*means of detection*'.¹³³

De weerstand die hier waar te nemen is, geeft goed aan dat er volgens de burgers nu teveel zichtbaar werd gemaakt. Het gezicht van normale burgers was privaat en foto's van gezichten dienden ook alleen zo gebruikt te worden. Pas toen er een meer formele manier werd bedacht om duidelijk te maken dat een crimineel werd afgebeeld, werd het politieportret als manier om criminelen te identificeren meer geaccepteerd. Wat zichtbaar was kwam nu overeen met wat de burger zichtbaar wilde hebben voor de staat, namelijk haar criminelen. De flexibiliteit van de grens tussen privaat en publiek komt hier goed naar voren. Door het laten horen van een kritisch geluid konden burgers invloed uitoefenen en hun controle over de staat werd bevestigd. Zolang zij voelden dat zij controle hebben over wie hen controleert, vinden burgers het eerder goed dat bepaalde zaken zichtbaar worden gemaakt die eerder onzichtbaar waren.

Beveiligingscamera's

Vanaf de jaren 50 van de twintigste eeuw werden beveiligingscamera's beschikbaar.¹³⁴ Zij gingen uit van het zelfde principe als het politieportret namelijk dat zien hetzelfde betekent als weten. Een foto kan uit de context gehaald worden maar als een illegale handeling op film kan worden vastgelegd, is er voor de crimineel geen ontsnappen meer aan. Initieel waren camera's beperkt tot publieke gebieden zoals snelwegen en drukke kruispunten maar ook winkels met luxeartikelen. Het idee hierachter was mensen af te schrikken een misdaad te begaan omdat zij wisten dat zij gezien werden en dus bestraft zouden worden. De beveiligingscamera deed zo het werk van de 'gewone politieman'.

---

¹³² J. Jäger, 'Photography. A Means of Surveillance? Judicial Photography, 1850 to 1900', *Crime, History & Societies* 5 (2001) 27.

¹³³ Jäger, 'Photography', 28.

¹³⁴ Hempel, Töpfer, 'Urban Panopticum', 8-9.

Het nut van de camera's werd vanaf de jaren 60 ook erkend door werkgevers die hun werknemers wilden controleren. Zo konden zij in de gaten houden wie er aanwezig waren in het gebouw en kon de kwaliteit van het werk hoog gehouden worden. Vanaf de jaren 80 werden camera's ingezet om openbaar vervoer te kunnen reguleren in grote steden; er kon zo ingespeeld worden op pieken en dalen in gebruik. Pas in de jaren 90 werden camera's ook gewoon op straat ingezet om criminaliteit tegen te gaan. Echter, het effect hiervan is nihil; beveiligingscamera's geven vooral een veilig gevoel maar blijken niet echt een afschrikkend effect te hebben.¹³⁵

Leon Hempel en Eric Töpfer uiten in hun onderzoek hun verbazing over het ontbreken van een kritisch geluid tegen de aanwezigheid van beveiligingscamera's in alle ruimtes behalve het eigen huis. Zij verwijzen naar verschillende privacy wetten en benadrukken de mogelijkheid van het publiek om het gebruik van camera's in te perken. Zij achten dit nodig omdat beveiligingscamera's voor de mensen een niet-transparante manier van surveillance vormen. Iedereen wordt bekeken en het wordt niet echt duidelijk wat er vervolgens met die beelden gebeurt. Hempel en Töpfer merken op dat mensen de camera's vaak een goed idee vinden zolang zij zelf niet bekeken worden. Zij proberen in hun artikel mensen dan ook aan te zetten tot een kritischer geluid. Om beveiligingscamera's een meer democratisch instrument te maken dient er meer transparantie en controle door onafhankelijke organen te zijn. De organisatie Big Brother Watch (een toepasselijke naam voor een organisatie die onafhankelijk toezicht houdt op naleving van privacy wetgeving) schrijft over beveiligingscamera's in bijvoorbeeld scholen: *'From concerns about who is viewing the images to the broader question of acclimatising children to an environment where surveillance is the norm, it is not a topic to be taken lightly'*.¹³⁶

Opvallend is dat de grens tussen publiek en privaat voor zowel overheid als burgers hier hetzelfde lijkt te zijn. Doordat Hempel en Töpfer constateren dat een echt kritisch geluid nog ontbreekt lijkt het gegrond te concluderen dat mensen videocamera's die hen constant in de gaten houden totdat zij weer thuis zijn geen probleem vinden. De fysieke ruimte van het eigen huis is dus de enige grens tussen publiek en privaat die hier geconstateerd kan worden. De enige plek waarvan zowel burgers als staat het legitiem achten dat die onzichtbaar is voor de staat. Hempel en Töpfer verklaren dit door erop te wijzen dat mensen vaak niet weten wat er gebeurt met de informatie en daarom niet een gedegen antwoord kunnen geven op de aanwezigheid van de camera's, het systeem is niet transparant en kan daardoor niet gecontroleerd worden.

---

¹³⁵ Hempel, Töpfer, 'Urban Panopticum', 11.

¹³⁶ Big Brother Watch, *The Class of 1984* (september 2012) 4.

Vingerafdrukken

Sinds 26 augustus 2006 verplicht de Nederlandse overheid haar burgers niet alleen tot het hebben van een foto in het paspoort maar moeten ook de vingerafdrukken hieraan worden toegevoegd. Hier is een storm van protest op gekomen, vooral toen in 2009 duidelijk werd dat de vingerafdrukken niet alleen in het paspoort stonden maar ook opgeslagen werden voor gebruik voor justitiële doeleinden. Naar aanleiding van de weigering van het geven van vingerafdrukken door sommige mensen zijn er meerdere rechtszaken gevoerd. Op 17 oktober 2013 oordeelde het Hof van Justitie van de Europese Unie als volgt: 'het afnemen van vingerafdrukken en het bewaren hiervan in het paspoort vormen een aantasting van de persoonlijke levenssfeer en het recht op de bescherming van persoonsgegevens. Toch zijn deze maatregelen gerechtvaardigd om elk frauduleus gebruik van paspoorten te voorkomen'.¹³⁷ Ook al waren de vingerafdrukken in het paspoort dus een schending van internationale wetgeving, het is door een onafhankelijke rechtbank als legaal bestempeld. Dit is een voorbeeld waarbij een legale activiteit dus niet per se sociaal geaccepteerd is.

Al veel langer worden vingerafdrukken gebruikt voor het oplossen van misdaden. Er is hier echter een fundamenteel verschil omdat niet alleen de 'schuldigen' benadeeld worden door deze maatregel maar juist ook de 'onschuldigen'. Zij die geen misdaad hebben gepleegd worden toch benadeeld en dat zou niet de bedoeling moeten zijn.¹³⁸ Big Brother Watch schrijft over het gebruik van vingerafdrukken: vingerafdrukken worden niet allen gebruikt in '*constituting not just an ID card but a way of monitoring all their behaviour*'. Zij achten het een grove schending van privacy om vingerafdrukken zo te bewaren en gebruiken en vinden dat overheden het vertrouwen van hun burgers op deze manier schenden.

Hier wordt duidelijk dat de overheid, tegen de wil van haar burgers in, de privacy van burgers schendt om een verondersteld hogere mate van veiligheid te kunnen bieden. Veel mensen vonden dit bij invoering niet een gedegen ruil; zij hadden liever hun vrijheid en privacy dan meer veiligheid. Toch is de regel doorgevoerd. De overheid legt de grens van het publieke dus veel dicht bij het individu dan dat de burgers dat doen op dit gebied. Vingerafdrukken vallen onder *biometrics*, data over de biologische samenstelling van een individu. Het opslaan van dit soort gegevens kan ervoor zorgen dat een individu eeuwig gevolgd kan worden, hiermee wordt zijn vrijheid zeer beperkt.

DNA-identificatie

Het DNA, ook wel de genetische vingerafdruk, werd in 1869 ontdekt. Ieder mens heeft een individuele samenstelling van het DNA en op deze manier kunnen mensen dus geïdentificeerd

---

¹³⁷ Hof van Justitie van de Europese Unie, *Afnemen van vingerafdrukken in paspoorten is rechtmatig*, Perscommuniqué 135/13 (17 oktober 2013).

¹³⁸ Big Brother Watch, *Biometrics in schools* (januari 2014) 4.

worden. In het strafrecht werd DNA pas een eeuw later toegestaan als bewijs.¹³⁹ DNA wordt op dit moment nog steeds bijna uitsluitend in het strafrecht gebruikt maar zou dezelfde implicaties kunnen hebben als de reguliere vingerafdruk. Het opslaan in databases van grote hoeveelheden DNA-profielen is aan banden gelegd door wetgeving maar in de verkeerde handen zou deze grote hoeveelheid informatie heel verkeerd gebruikt kunnen worden.¹⁴⁰ De vrijheid van burgers komt zo in het geding en de positieve mogelijkheden van de technologie kunnen omslaan in negatieve mogelijkheden in de verkeerde handen.

Wetgeving

Zoals aangegeven zijn er verschillende privacy wetten van kracht. Wetgeving garandeert persoonlijke vrijheden voor burgers van een moderne staat. Echter, het is ook gebleken dat wetten omzeild kunnen worden als er een 'hogere' doel nagestreefd wordt. Joanna Bourke laat zien dat overheden het woord terrorisme vaak gebruiken voor het aanspreken van dit 'hogere' doel; terroristen zijn een directe bedreiging van de nationale veiligheid en dienen zo snel en effectief mogelijk te worden bestreden.¹⁴¹ Zij stelt dat *'the spectre of 'the Terrorist' has taken on a god-like power, equivalent to the plague of earlier times or the Satan of religion. The proliferation of surveillance systems, the persecution of immigrants, the giddy boasting about the need for 'pre-emptive strikes' are some of the results of this panic. We now use terror-speak to justify terrorising others'*.¹⁴² Echter, *'at different points in history various states and other international actors have employed the legal craft to create exceptions [within the law red.] for their favoured political groups or ideological struggles'*.¹⁴³ Staten kunnen misbruik maken van het begrip terrorisme om zo de eigen daden te legitimeren.¹⁴⁴ Het concept 'terrorisme' is dus zeer problematisch als het in wetgeving wordt toegepast.

Naar aanleiding van de aanslagen in 2001 op het World Trade Center in Amerika zijn er in heel veel landen wetten doorgevoerd die het mogelijk maken terrorisme te bestrijden. Het Internationale Hof voor de Rechten van de Mens waarschuwt ervoor dat het zeer belangrijk is terrorisme allereerst duidelijk te omschrijven voordat er wetgeving tegen opgesteld kan worden.¹⁴⁵ Paradoxaal genoeg kan het gebeuren dat door een te vage of te brede omschrijving van terrorisme, een wet de grenzen van de legaliteit kan overschrijden. Als niet duidelijk is waarvoor iemand precies gestraft wordt, zijn mensen zich niet meer bewust van wat precies crimineel gedrag is en volgens het Hof kan men dan niet langer verantwoordelijk gehouden worden voor zijn daden.

---

¹³⁹ Nock, *The Costs of Privacy*, 122.

¹⁴⁰ Ibidem, 125.

¹⁴¹ Bourke, *Fear*, 371-372.

¹⁴² Ibidem, x.

¹⁴³ Steiner, Alston & Goodman, *International Human Rights*, 376.

¹⁴⁴ Ibidem, 382.

¹⁴⁵ Ibidem, 379.

Om terrorisme in Nederland te kunnen bestrijden is in 2006 een wet aangenomen waarin ‘voorbereidende handelingen’ voor terroristische daden strafbaar werden gesteld. In een beknopte analyse van het Tweede Kamer debat over dit wetsvoorstel komen een aantal interessante aspecten naar voren betreffende democratie, vertrouwen en technologie. Het is belangrijk om van te voren op te merken dat een onderzoek uit 2009 deze wet bestempelt als intentiestrafrecht in plaats van daderstrafrecht; er wordt volgens dat onderzoek een gedachte bestraft en niet meer een begane daad.¹⁴⁶ Dit gaat in tegen de eerder beschreven ideeën van Foucault namelijk dat men bestraft zou moeten worden op wat hij doet, niet op wat hij denkt of wat hij is. Kamerleden kaarten dit tijdens de discussie in 2006 over deze wet ook aan. Zo stelt Aleid Wolfsen (PVDA); ‘daadwerkelijke uitvoering van de verkeerde gedachte moet er al vrij snel toe leiden dat je het materiële strafrecht binnenkomt’.¹⁴⁷ Alleen die uitvoering kan volgens hem bestraft worden omdat alleen die opgespoord en voldoende bewezen kan worden. Wolfsen benadrukt meerdere keren dat gedachten vrij moeten zijn en dat men in Nederland geen ‘gedachtenpolitie’ wil. Hij noemt ook letterlijk het bestrijden van terrorisme een ‘hogere doel’ en stelt dat dit hogere doel er niet de reden van mag zijn dat Nederlandse burgers het slachtoffer worden van discriminatie, wat wel zou kunnen gebeuren bij niet-gecontroleerde surveillance en sociale controle.¹⁴⁸

Marijke Vos (GroenLinks) stelt dat ‘dit wetsvoorstel kan diep ingrijpen in de persoonlijke levenssfeer van mensen, doordat er ingrijpende dwangmiddelen kunnen worden toegepast in het geval dat er slechts aanwijzingen zijn dat mensen zich inlaten met terrorisme’.¹⁴⁹ Zij vreest dat onschuldige mensen het slachtoffer kunnen worden van deze wet en is het hier dan ook niet mee eens. Ook zij kaart discriminatie aan als een groot risico en stelt dat het strafrecht een reactief en niet proactief karakter zou moeten hebben. Wim van Fessem (CDA) reageert op mevrouw Vos door te stellen dat ‘onschuldige burgers moeten erop kunnen vertrouwen dat hun overheid er alles aan heeft gedaan dat er geen aanslagen worden gepleegd, ook als dat betekent dat er een kans is dat de privacy van personen tegen wie aanwijzingen bestaan dat zij zich bezighouden met terroristische activiteiten iets minder worden beschermd’.¹⁵⁰ Hij stelt dat terroristen zich niet aan grenzen houden en dat de overheid met gepaste maat moet kunnen reageren.

---

¹⁴⁶ C. Van der Geest, *Van daderschap naar intentie? Is er binnen het strafrecht, door de invoering van artikelen 140, 46 en 80 Sr en de invoering van de Wet Terroristische Misdrijven, sprake van een verschuiving richting intentiestrafrecht?* (Utrecht 2008).

¹⁴⁷ Parlementaire discussie wetsvoorstel Wijziging van het Wetboek van Strafvordering, het Wetboek van Strafrecht en enige andere wetten ter verruiming van de mogelijkheden tot opsporing van terroristische misdrijven (30164) (9 maart 2006) 56-3664.

¹⁴⁸ Parlementaire discussie, 56-3667.

¹⁴⁹ Ibidem, 56-3668 – 56-3669.

¹⁵⁰ Ibidem, 56-3670.

Frans Weekers (VVD) kaart ook aan dat onschuldige burgers het slachtoffer kunnen worden van deze wet. Hij dringt aan op het in proportie houden van maatregelen tegen terrorisme tegenover de vrijheden van onschuldige burgers. Hij stelt dat het goed is dat het gereedschap voor observatie en surveillance er is, maar dat deze instrumenten wel op een juiste manier gebruikt moeten worden. Misbruik van de maatregelen moet zeer streng gestraft gaan worden en ook het gebruik van de instrumenten moet goed en onafhankelijk getoetst worden mocht de wet ingevoerd worden.¹⁵¹ Op deze manier kunnen verschillende spelers op het nationale niveau elkaar in de hand houden; de *checks and balances* kunnen in balans blijven. Hij sluit af met de statement dat het verschil tussen 'verdacht en niet-verdachten is verdwenen'.¹⁵² Dit ondermijnt het vertrouwen dat burgers in de staat kunnen hebben.

De wet is uiteindelijk aangenomen en in werking getreden in 2006. Zoals genoemd onderzoek verklaart is er wel degelijk sprake van een verschuiving naar intentiestrafrecht, wat inhoudt dat ogenschijnlijk niet-illegale handelingen strafbaar kunnen worden gesteld als zij in een bepaalde context geplaatst worden. Dit draagt bij aan de subjectivering van het strafrecht; het is nu aan de interpretatie van de rechter om te bepalen of iemand strafbaar is. Burgers kunnen daar dus zelf van tevoren niet meer absoluut over oordelen.

De grens tussen publiek en privaat is ook hier moeilijk te bepalen; het wetsvoorstel wil een aantal zaken zichtbaar maken in dienst van een 'hogere doel'. De Kamerleden spraken vanuit hun rol als (indirecte) vertegenwoordigers van het volk en uitten hun zorgen en hun gevoelens van weerstand over deze wet. Het toestaan van verregaande surveillance en actief ingrijpen in het dagelijks leven van (nog) niet-verdachte burgers stootte een aantal van hen tegen de borst. De wet is echter aangenomen en vervolgens in wetenschappelijk onderzoek beoordeeld als iets wat men eigenlijk niet zou moeten willen. Meer mogelijkheden tot surveillance en proactieve wetgeving zijn door eerder aangekaarte auteurs als negatief bestempeld. Zij beperken de vrijheid van burgers en zorgen ervoor dat het vertrouwen van burgers in de staat afneemt, dat terwijl het hier om grondrechten en mensenrechten gaat. Duidelijk is wel dat er bepaalde doelen zijn die de overheid belangrijk genoeg acht om de middelen (verregaande surveillance) goed te praten.

---

¹⁵¹ Parlementaire discussie, 56-3677.

¹⁵² Ibidem, 56-3680.

Hoofdstuk 5; Conclusie en Discussie

Onderzoeksvraag

De onderzoeksvraag van deze scriptie luidde: 'In welke mate correspondeert de angst voor het hebben van geen privacy in de moderne, westerse samenleving – zoals deze naar voren komt in onder andere dystopische literatuur – met concrete verschuivingen van de grens tussen de publieke en de privé-sfeer?' Om deze vraag te kunnen beantwoorden is onderzocht waaruit de angst voor het hebben van geen privacy nu eigenlijk bestaat en wat privacy nu eigenlijk is. De drie kernbegrippen die hierbij naar voren zijn gekomen zijn 'democratie', 'vertrouwen' en 'technologie'. De definitie van de grens tussen privaat en publiek is zo omschreven dat deze in cultureel verschillende situaties toegepast kon worden: het publieke is zichtbaar en het private is verborgen. Het is gebleken dat steeds verandert wat zichtbaar is en wat niet en dat mensen zich hierop kunnen aanpassen als zij voldoende voelen dat zij de controle hebben over wat er gebeurt. Correspondentie van angst met de concrete grens wordt gemeten op de verschillende kernbegrippen en hun respectievelijke aspecten.

Democratie

Mensen worden constant in de gaten gehouden en dit lijkt sterk op de constante surveillance die George Orwell beschreef. Ook in *Neuromancer* zien we dit terug. Alle communicatie en alle bewegingen van mensen worden geregistreerd. Surveillance is zeer ingrijpend in het dagelijks leven van mensen en kan grote gevolgen hebben. Zo is er een groot risico van selectie en zelfs discriminatie als niet zorgvuldig wordt omgegaan met de mogelijkheden van technologie. Uitsluiting van mogelijkheden kan het gevolg zijn en dit is juist niet waar het bij een democratie om gaat; iedereen zou gelijke kansen moeten hebben en gelijke toegang tot diensten. Vrijheden worden op deze manier ingeperkt.

De dreiging die Orwell aan constante oorlog toeschreef kan vergeleken worden met de dreiging van terrorisme. Terrorismen heeft de laatste jaren staten over de hele wereld beziggehouden en biedt een 'hoger' doel dat in sommige gevallen zwaarder telt dan burgerrechten en mensenrechten. Dit is een kwalijke ontwikkeling en volgens vele auteurs een stap te ver richting het zichtbaar maken van alle informatie. Door de hoeveelheid nieuwsitems over dit soort onderwerpen is terug te zien dat ook burgers het hier niet mee eens zijn. Toch blijven zij de macht uit handen geven aan een kleine groep mensen, in de overtuiging dat zij hen veilig kunnen houden. Hier is een paradox met aan de ene kant vertrouwen en aan de andere kant wantrouwen jegens de overheid te zien. Angst speelt hierin een zeer belangrijke rol.

Technologie

Minority Report schetst een toekomst waarin een computer kan voorspellen wie een misdaad gaat plegen; mensen worden gearresteerd voordat zij iets strafbaars gedaan hebben omdat de computer volledig vertrouwd wordt. Dit is een toekomstbeeld dat snel dichterbij komt met de ontwikkelingen op het gebied van Big Data. Het is van belang een goede controle te hebben op dit soort praktijken en om het geheel transparant te houden voor burgers. Als burgers het gevoel hebben de controle kwijt te zijn, wordt het gevoel van angst alleen maar groter. In *Neuromancer* komt een gezonde angst voor de mogelijkheden van computers naar voren. Allerlei beveiligingen zijn ingebouwd om te zorgen dat er niet een dictatuur van 'data' komt. Dat is waar auteurs wetenschappers en overheden nu ook al voor waarschuwen. Statistische gegevens gebruiken om gedrag volledig te voorspellen is niet mogelijk; perfecte kennis bestaat niet. Aan de hand van beschikbare data kan alleen een verband gehangen worden, niet een oorzaak of gevolg. Mensen bestraffen aan de hand van een statistische voorspelling van gedrag of een genetische aanleg voor deviatie is dan ook niet wenselijk omdat absolute kennis gewoonweg niet mogelijk is. De vrije wil van mensen wordt zo buiten spel gezet en zij dragen niet langer de verantwoordelijkheid voor, en zeggenschap over hun eigen toekomst en handelen. Dit is geen goede basis voor een democratie.

Vertrouwen

Als de overheid oordelen over haar burgers gaat vellen aan de hand van indirecte informatie die geleverd wordt door statistische modellen in plaats van aan de hand van die burgers zelf en wat zij doen, is vertrouwen tussen burgers en staat eigenlijk onmogelijk. De burgers voelen dat zij de controle kwijt zijn en worden zo bang. Die angst heeft als gevolg dat er geroepen wordt om bescherming, om het onzichtbaar houden van bepaalde aspecten van het private; want wie weet wat er met de zichtbare informatie gebeurt? De transparantie van het systeem is hierin heel belangrijk en kan de burgers opnieuw een gevoel van controle geven.

Minority Report toont ons een nabije toekomst waarin mensen schuldig zijn als de computer dat zegt. Dit gaat in tegen het democratische en Verlichte principe dat men onschuldig is tot het tegendeel bewezen is. Ook dit ondermijnt het vertrouwen van burgers jegens de staat omdat die burgers zich niet vertrouwd voelen door hun eigen overheid. Dit vergroot de kloof tussen angst en de werkelijkheid.

Echter, uit dit onderzoek is ook gebleken dat in werkelijkheid de grens tussen privaat en publiek wel degelijk steeds meer opschuift. Waarschuwingen gemaakt vanuit angst in de vorm van bijvoorbeeld dystopische literatuur lijken in veel opzichten te corresponderen met de werkelijkheid zoals daar nu sprake van is. Voorspellingen van 30 tot 65 jaar oud corresponderen met sommige situaties waarin

burgers zich volgens verschillende auteurs nu bevinden. Sommige waarschuwingen lijken goed terecht te zijn gekomen zoals bij de Kamerleden die we in hoofdstuk 4 aan het woord zagen, maar is er ook naar geluisterd? Architect Constantinos Doxiadis schreef: *'Half a century after the literary dystopias – which were a warning – the technological dystopias were born. Not as a joke or a warning but as an ideal. This phenomenon should open our eyes to some facts. [...] This is how man is adapted to new situations and does not react until he will be crushed by them'*.¹⁵³ Angst is een katalysator tot actie en een gevoel van verlies van controle zorgt voor die angst. In een democratie kan de bevolking de situatie bepalen, ook al weet ze dat zelf misschien niet meer.

Discussie

Bronselectie

Het literaire genre van de dystopie bestaat uit meer dan alleen de drie besproken werken. Dat is natuurlijk logisch maar dat maakt het wel belangrijk te verantwoorden waarom dan deze drie werken gekozen zijn. Deze verhalen waren alle drie reeds bekend vóór het schrijven van deze scriptie, al waren zij nog niet gelezen. Van te voren viel dus te beoordelen of zij geschikt waren voor het onderzoek naar surveillance, sociale controle en de grens tussen privaat en publiek. Tijdens het onderzoek zijn andere dystopische verhalen naar voren gekomen die ook zeer geschikt zouden zijn geweest, zoals *Brave New World* (1932) van Aldus Huxley. Uit praktische overwegingen is deze niet meer opgenomen in het onderzoek. Het beschikbaar zijn van secundaire literatuur over bijvoorbeeld *Nineteen Eighty-Four* heeft zeker positief bijgedragen bij het maken van de keuze voor dit verhaal. Het heeft veel geholpen dat het boek van George Orwell eerder uitgebreid geanalyseerd was, zij het met een iets andere insteek.

De keuze voor onder andere romans als primaire bronnen is door de uitleg over het genre van de dystopie voor een groot deel al verantwoord. Toch moet benadrukt worden dat het risicovol is een roman aan te nemen voor waarheid omdat er altijd een verzonnen verhaal wordt gepresenteerd. Zolang de roman wordt gelezen als de mening of de angst van de auteur is er een kleiner risico voor de validiteit van het onderzoek.

Methode

De kernbegrippen 'democratie', 'vertrouwen' en 'technologie' zijn uit de theorie naar voren gehaald maar worden door geen enkele andere auteur op deze manier in een model gepresenteerd. De betrouwbaarheid van het onderzoek had verhoogd kunnen worden als door meerdere auteurs zo'n

---

¹⁵³ C.A. Doxiadis, *Between Dystopia and Utopia* (Londen 1968) 20.

model geformuleerd zou zijn.¹⁵⁴ Echter, in de theorie werden de verschillende aspecten die onder deze kernbegrippen vallen keer op keer benadrukt en dit heeft het onderzoek gesterkt en kan de keuze voor de kernbegrippen ondersteunen.

De relevantie van dit onderzoek dient vooral gezocht te worden in de casestudy die hier opgezet is; de externe validiteit van het onderzoek is dus laag. Echter, de gebruikte methode lijkt wel een beeld op te leveren dat relevant is voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag en daarmee kan een aanzet gemaakt zijn voor verder onderzoek. Door meerdere dystopieën te includeren of door een duidelijker model op te zetten kan er een manier gevonden worden mensen te sterken in hun vertrouwen in hun eigen kunnen. De controle dient terug te komen bij de burgers zodat angst en realiteit niet langer een grote kloof hoeven te overbruggen.

---

¹⁵⁴ D.B. Baarda, M.P.M. de Goede, J. Teunissen, *Basisboek Kwalitatief Onderzoek; Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek* (Groningen, 2005), p. 198.

Literatuur

Primair

Acquisti, A., 'Why privacy matters', *TEDGlobal* (juni 2013).

Big Brother Watch, *The Class of 1984* (september 2012).

Big Brother Watch, *Biometrics in schools* (januari 2014).

Dick, P.K., *The Minority Report* (Londen 1987).

Enriquez, J., 'Your online life, permanent as a tattoo', *TED* (februari 2013).

Franklin, B., 'Reply to the Governor', *Votes and Proceedings of the House of Representatives, 1755-1756* (Philadelphia 1756) 19-21,

<http://franklinpapers.org/franklin/framedVolumes.jsp?vol=6&page=091a>

geraadpleegd op 28 november.

Gibson, W., *Neuromancer* (Londen 1984).

Ha, T., 'Security experts Bruce Schneier and Mikko Hypponen on the NSA, PRISM and why we should be worried', *TED Blog* (17 juli 2013) <http://blog.ted.com/2013/07/17/security-experts-on-the-nsas-real-problems/> (geraadpleegd 08-01-2014).

Hof van Justitie van de Europese Unie, *Afnemen van vingerafdrukken in paspoorten is rechtmatig*, Perscommuniqué 135/13 (17 oktober 2013).

Hypponen, M., 'How the NSA betrayed the world's trust – time to act', *TEDX* (oktober 2013).

Intelligence Squared, *Calm Down Dears: State Snooping is a Price Worth Paying for Our Security* (26 september 2013) <http://www.intelligencesquared.com/events/state-snooping-is-a-price-worth-paying-for-security/>.

Orwell, G., *Nineteen Eighty-Four* (Londen 1949).

Parlementaire discussie wetsvoorstel Wijziging van het Wetboek van Strafvordering, het Wetboek van Strafrecht en enige andere wetten ter verruiming van de mogelijkheden tot opsporing van terroristische misdrijven (30164) (9 maart 2006) 56-3663 - 56-3688.

Schneier, B., 'The Mirage of Security', *TEDxPSU* (oktober 2010).

Secundair

- Aradau, C., 'Forget Equality? Security and Liberty in the 'War on Terror'', *Alternatives: Global, Local, Political* 33:3 (2008) 293-314.
- Baarda, D.B., De Goede, M.P.M., Teunissen, J., *Basisboek Kwalitatief Onderzoek; Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek* (Groningen, 2005).
- Bas, R., 'AIVD a.k.a. NSA?', *NOSop3* (2 december 2013) <http://nos.nl/op3/artikel/581704-aivd-aka-nsa.html> (geraadpleegd op 9 januari 2013).
- Becker, Peter. 'The Criminologists' Gaze at the Underworld. Toward an Archeology of Criminological Writing', Peter Becker en Richard Wetzell (eds.), *Criminals and their Scientists. The History of Criminology in International Perspective* (Cambridge/New York, 2006) 105-133.
- Bourke, J., *Fear: a Cultural History* (Londen 2005).
- Crozier, I. D., 'The medical construction of homosexuality and its relation to the law in nineteenth-century England', *Medical History* 45 (2001) 61-82.
- Derix, S., Modderkolk, H., Boon, F., 'De hackers van de NSA dringen overal binnen', *NRC-Handelsblad*, (23-11-2013) 12-17.
- Doxiadis, C.A., *Between Dystopia and Utopia* (Londen 1968).
- Enteen, G.M., 'George Orwell and the Theory of Totalitarianism; a 1984 Retrospective', *The Journal of General Education* 36-3 (1984) 206-215.
- Fokkema, D., *Perfect Worlds. Utopian Fiction in China and the West* (Amsterdam 2011).
- Foucault, M., *Discipline and punish. The birth of the prison* (New York 1995/1977).
- Foucault, M., 'About the concept of the "dangerous individual" in 19th-century legal psychiatry', *International Journal of Law and Psychiatry* 1:1 (1978) 1-18.
- Geest, C. van der, *Van ouderschap naar intentie? Is er binnen het strafrecht, door de invoering van artikelen 140, 46 en 80 Sr en de invoering van de Wet Terroristische Misdrijven, sprake van een verschuiving richting intentiestrafrecht?* (Utrecht 2008).
- Habermas, J., *The Structural Transformation of the Public Sphere. An Inquiry into a Category of Bourgeois Society* (Cambridge 1991).
- Hempel, L., Töpfer, E., 'On the Threshold to Urban Panopticum. Objectives and Results of the "Urbaneye" Project on the employment of CCTV in Europe. ZTG-Themenschwerpunkt: Lebensqualität durch soziotechnische Systeme 6:3 (2003) 1-21.
- Jackson, D., 'Obama defends surveillance programs', *USA Today* (7 juni 2013) <http://www.usatoday.com/story/news/politics/2013/06/07/obama-clapper-national-security-agency-leaks/2400405/> geraadpleegd op 28 november 2013.

- Jäger, J., 'Photography. A Means of Surveillance? Judicial Photography, 1850 to 1900', *Crime, History & Societies* 5 (2001) 27-51.
- Kumar, K., *Utopia and Anti-Utopia in Modern Times* (Oxford/New York 1987).
- Lyon, D., *Surveillance Society; Monitoring Everyday Life* (Oxford 2001).
- Lyon, D., 'Surveillance studies. Understanding visibility, mobility and the phenetic fix', *Surveillance & Society* 1:1 (2002) 1-7.
- Lyons, M., *Napoleon Bonaparte and the Legacy of the French Revolution* (New York 1994).
- Marx, G.T., *Undercover: Surveillance in America* (Berkeley 1988).
- Mayer-Schonberger, V., Cukier, K., *Big Data: a Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think* (New York 2013).
- Meijer, A., Berlo, D. van, 'Big Data: Overheidsbeleid in de Gekende Samenleving', *Bestuurswetenschappen* 5-6 (2013) 163-178.
- Nock, S., *The Costs of Privacy. Surveillance and Reputation in America*. (New York 1993).
- Novack, G., 'Marxisme en Vervreemding' (1967) (geraadpleegd 12-12-2013) <http://www.socialisme.be/marxisme/1967vervreemding.html>.
- Papacharissi, Z., *A Private Sphere: Democracy in a Digital Age* (Cambridge 2010).
- Posthumus, E., 'Bang voor Boeven', *Quest* 113 (2013) 23-27.
- Schnitzler, H., 'Angstpolitiek en de burger als angstaas', *Crimelink* 4:2 (2011) 24-28.
- Solove, D.J., "'I've got nothing to hide" and other privacy misunderstandings', *San Diego Law Review* 44 (2007) 745-777.
- Steiner, H.J., Alston, P., Goodman, R., *International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals text and materials* (Oxford 2008).
- Tammes, P., 'Het Belang van Jodenregistratie voor de Vernietiging van Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 6:2 (2009) 34-62.
- Tagg, J., 'Evidence, truth and order: a means of surveillance', in: Evans, J., Hall, S. (ed.) *Visual Culture: The Reader* (Londen 1999) 244-273.
- Taylor, J., 'Google chief: My fears for Generation Facebook', *The Independent* (18 augustus 2012) <http://www.independent.co.uk/life-style/gadgets-and-tech/news/google-chief-my-fears-for-generation-facebook-2055390.html> (geraadpleegd op 1 november 2013).